

„SOCIETATEA DE COMERȚ DIN TIMIȘOARA” (“TEMESWARER COMMERCIEIEN-SOCIETÄT”) – UN EXPERIMENT EȘUAT AL MERCANTILISMULUI AUSTRIAC ÎN BANATUL IMPERIAL (1723–1730)

Costin Feneșan*

Cuvinte cheie: „Temeswarer Commercién-Societät”, guvernatorul Mercy, generalul Wallis, Banatul imperial, comerțul cu Imperiul otoman.

Keywords: „Temeswarer Commercién-Societät”, governor Mercy, general Wallis, Imperial Banat, trade with the Ottoman Empire.

„The Commercial Society at Timișoara” („Temeswarer Commercién-Societät”) – a failed experiment of the Austrian Mercantilism in the Imperial Banat (1723–1730)

(Abstract)

Occupied *de facto* in 1716–1717 by the imperial forces, the Banat of Timișoara (Temeswar) became *de iure* a province of the Habsburg monarchy as stipulated by the Treaty of peace at Passarowitz (July 21, 1718) concluded with the Ottoman Empire. Enjoying the status of a direct estate of the Austrian Crown and Court-Chamber, the new acquired territory proved soon to be an excellent field to test the mercantilistic precepts prevailing at the Court in Vienna. Trade was among the favorite domains for these experiences seeking not only an active export of local merchandises but also a positive balance of trade to attract cash in the country and avoid his exportation. The Treaty of commerce concluded with the Ottoman Porte at Passarowitz (July 28, 1718) offered in this view a favourable frame to the commercial relations of the Imperial Banat. In order to restrain and check the deals of the foreign Turkish merchants as well as of the local ones (Greeks/ Macedo-Romanians, Jewish and Serbs), general of cavalry (since 1723 fieldmarshal) count Claudius Florimond de Mercy, the first military and civilian governor of the Banat, a close friend and partner to Prince Eugene of Savoy, president of the Court War Council, recommended 1722 to Emperor Charles VI the establishment of a trade company at Timișoara (Temeswar), the capital-city of the new imperial province. A first temporary agreement was signed on August 23, 1723, the final one was concluded at Timișoara on November 11, 1723 (see the full text in attachment). Among the 14 shareholders (one share being 3000 florins) to the „Commercial Society at Timișoara” subscribed governor Mercy, lieutenant general (fieldmarshal-lieutenant) count Wallis, commander of the fortress of Timișoara and military counsellor to the Banatic Administration (appointed as well as managing director of the trade company), the civilian counsellors Rebentisch and Haan and even a Serbian merchant, Jovan Bibitsch (Bibić). The amount of the subscribed capital raised to 49.000 florins. As for the trade articles, wax and honey ranged on the top. As a consequence of the auspicious start, the „Commercial Society at Timișoara” got a substantial support from the Court Chamber. Therefore, on March 8, 1725, on governor Mercy’s initiative, at Vienna was signed a new company-agreement (see the full text in attachment). According to this, the subscribed capital of the 21 shareholders – among them the Imperial Office of State Revenues with three shares of 3000 florins each, and three civilian and military advisors to the Imperial Court – raised to 86.000 florins. The commercial house owed by the brothers Palm at Vienna (having subscribed for one share) was appointed to manage all trade operations of the „Commercial Society” abroad, while at Timișoara were left only the pay office and two officials to deal with the acquisition and sending of merchandises. Following governor Mercy’s insinences, the new company-agreement was stipulating the establishment of a manufacture for tweed and textile (effectively built in 1726) in order to provide the local market an to try a trade abroad. According to the company-agreement, the main merchandises to commerce were yellow and white wax, salted sturgeon and sturgeon-roe, honey and lard. A special attention was payed to the trade with copper, produced by the foundries in the Imperial Banat and put at the disposition of the „Commercial Society” by the Court Chamber through the Banatic Administration. In spite the substantial support of the Court Chamber, the businesses of the trade company decreased constantly, especially after 1728, due to the stiff competition, to hazardous deals or to governor Mercy’s long absence from home (the governor and fieldmarshal was killed 1734 in a battle near Parma). Deprived of any official support, this mercantilist experiment in the Imperial Banat failed

* Cercetător independent (București); e-mail: costinfenesan@yahoo.com

after 1730. In the very large report on the Banat and its problems presented in 1734 to general count Hamilton, the new governor, no more word is lost about the „Commercial Society at Timișoara”.

O dată cu semnarea Tratatului de pace de la Passarowitz (21 iulie 1718), Banatul, aflat deja *de facto* sub stăpânirea Imperiului habsburgic încă de la jumătatea anului 1717, i-a revenit acestuia și *de iure* în cuprinsul hotarelor sale istorice (Mureș, Tisa, Dunăre, munții spre Transilvania și Țara Românească). O săptămână mai târziu, la 28 iulie 1718, a fost semnat, tot la Passarowitz, Tratatul de comerț între Imperiul habsburgic și Poartă, instrument diplomatic care avea să se aplece la baza reglementării viitoare a relațiilor comerciale bilaterale până la finele secolului al XVIII-lea¹. Potrivit prevederilor acestui tratat, a fost garantată libertatea reciprocă de comerț pentru negustorii aparținând celor două părți contractante. S-a stabilit ca negustorii din Imperiul otoman urmau să plătească pentru mărfurile aduse pe teritoriul imperial o taxă de 3% *ad valorem*, căreia i se adăuga un supliment de 2% plătit și anterior sub numele de *mastaria*, astfel că totalul taxei vamale se ridica la un cuantum de 5% *ad valorem*. De asemenea, Tratatul de comerț i-a asigurat Imperiului habsburgic dreptul de a înființa în Levantul otoman consulate menite să le asigure protecția necesară negustorilor imperiali. În acest fel Imperiul habsburgic a reușit să obțină un statut de favoare, de care se bucurau încă din secolul al XVII-lea negustorii francezi și olandezi².

În cazul Banatului, care a dobândit statutul de domeniu nemijlocit al Coroanei și Camerei Aulice, punerea în practică a politicii comerciale, înlesnită de prevederile Tratatului de comerț de la Passarowitz, a stat sub semnul dogmelor/principiilor doctrinei economice mercantiliste dominante pe atunci în cercurile de conducere ale monarhiei³. Se poate afirma cu deplină temei că,

în Banat, mercantilismul pus în operă la ordinele Vienei se cuvine socotit drept o manifestare pe plan economic și comercial a politicii de centralizare promovate de Camera Aulică și de Consiliul Aulic de Război sub influența decisivă a principelui Eugeniu de Savoia, cu susținerea și aprobarea deplină a împăratului Carol al VI-lea. În Banat aplicarea politicii mercantiliste i-a fost încredințată generalului de cavalerie conte Claude Florimond de Mercy, primul guvernator militar și civil al provinciei, un colaborator foarte apropiat și de mare încredere al principelui Eugeniu de Savoia. De altfel, prin modul în care a acționat în timpul mandatului său de guvernator până la moartea sa survenită în 1734, generalul Mercy (din 12 octombrie 1723 feldmareșal) și-a dorit ca prin aplicarea dogmelor/principiilor mercantiliste, a punerii cât mai eficiente în valoare a resurselor provinciei, să realizeze o adevărată autarhie a Banatului imperial, o economie contrapusă celorlalte „țări de coroană” învecinate (Ungaria, Transilvania). Or, aplicarea, inclusiv în domeniul comercial, a cerințelor politicii mercantiliste îndreptăteau din plin speranțele lui Mercy. De aceea, guvernatorul Banatului n-a ezitat – după cum vom avea prilejul să constatăm – să urmărească realizarea unei balanțe comerciale și de plăți active a provinciei pe care o administra, cea care să determine sporirea rezervei și masei monetare interne, un deziderat atât de mult prețuit de mercantiliști. Urmând cu convingere preceptele doctrinei mercantiliste, Mercy, susținut de Camera Aulică, a dispus – de cele mai multe ori fără ezitare – investirea unor sume considerabile de bani pentru înființarea și dezvoltarea unor manufacturi destinate, pe de o parte, producerii unor mărfuri aducătoare de venit, pe de altă parte, ca un mijloc de a valorifica resursele interne ale Banatului. În strânsă conexiune cu dezvoltarea producției agrare și manufacturiere, Mercy a susținut cu toată convingerea aplicarea politicii populaționiste

¹ Vezi textul Tratatului de comerț de la Passarowitz la Marianne v. Herzfeld, Zur Orienthandelspolitik Österreichs 1740–1771, *Archiv für österreichische Geschichte*, 108 (1919), 453 și urm.

² Cu privire la punerea în aplicare a prevederilor Tratatului de comerț de la Passarowitz, vezi Numan Elibol, Abdullah Mesud Küçükcalay, Implementation of the Commercial Treaty of Passarowitz and the Austrian Merchants 1720–1750 (*The Peace of Passarowitz, 1718*, eds. Charles Ingraio, Nikola Samardžić, Jovan Pešalj, Central European Studies, West Lafayette IN, 2011), 159–178.

³ În legătură cu mercantilismul austriac promovat prin scrierile lui Johann Joachim Becher, Philipp Wilhelm v. Hörnigk și Wilhelm v. Schröder, vezi excelenta monografie datorată lui Louise Sommer, Die österreichischen Kameralisten in dogmengeschichtlicher Darstellung, I-II (Viena, 1920–1925) (*Studien zur Sozial-, Wirtschafts- und Verwaltungsgeschichte*,

12/13). Vezi și Ingomar Bog, Der Reichsmercantilismus. Studien zur Wirtschaftspolitik des Heiligen Römischen Reichs im 17. und 18. Jahrhundert (Stuttgart, 1959) (*Forschungen zur Sozial- und Wirtschaftsgeschichte*, 1); Fritz Bläich, Die Epoche des Merkantilismus (Wiesbaden, 1973) (*Wissenschaftliche Paperbacks*, 3) și, mai nou, Thomas Simon, Merkantilismus und Kameralismus. Zur Tragfähigkeit des Merkantilismusbegriffs und seiner Abgrenzung zum deutschen Kameralismus (*Merkantilismus. Wiederaufnahme einer Debatte*, hrsg. von Moritz Isenmann, Fritz Steiner Verlag, Stuttgart, 2014), 65–82 (*Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte – Beihefte*, Bd. 228).

propovăduite de teoreticienii mercantilismului, pe care și-o însușise pe deplin, pentru a crește numărul populației active/productive, sporind pe această cale și numărul de contribuabili ai statului. Domeniul comerțului s-a aflat încă din primele luni ale stăpânirii imperiale în Banat în atenția Camerei Aulice și a Comisiei Neoacquistice din subordinea acesteia, ca un for consultativ mai ales în problema administrării economico-financiare a provinciilor dobândite de Casa de Habsburg prin pacea de la Passarowitz. Această atenție specială era cu atât mai justificată, cu cât comerțul în noua provincie imperială se afla exclusiv în mâna negustorilor din Imperiul otoman și deopotrivă a celor greci (în speță aromâni), evrei și sârbi rămași în Banat după 1716. Buni cunoscători ai pieții, ai limbilor și obiceiurilor zonei, activitatea acestora a trebuit să fie însă tolerată atât de Camera Aulică, de Colegiul Principal de Comerț (*Haupt-Commerzien-Collegium*, înființat în 1718), cât și de guvernatorul Mercy și de consilierii săi civili și militari din Administrația Banatului. „Compania de comerț oriental” (*Orientalische Handlungskompanie*), înființată în 1719 la Trieste⁴, nu a dispus de personalul calificat capabil să poată contracara activitatea negustorilor Porții pe piața Levantului și în zona limitrofă acesteia (inclusiv Banat). De aceea, în căutarea unei soluții, împăratul Carol al VI-lea, susținut cu toată convingerea de principele Eugeniu de Savoia, președintele Consiliului Aulic de Război și de contele Franz Anton von Walsegg, președintele Camerei Aulice, i-a trimis Administrației Banatului, la 28 iunie 1718, instrucțiuni cu privire la modul în care trebuia să intervină în problemele comerciale ale provinciei până la primirea unei linii directoare din partea Colegiului Principal de Comerț: „Deoarece experiența de până acum a dovedit că negustorii turci scot din țară o cantitate mare de bani prin mărfurile pe care le aduc, negustorii noștri neaducând în țară aproape nimic, socotim că nu ar fi lipsit de folos ca în localitățile de la graniță, acolo unde va fi mai potrivit, să se constituie două antrepozite, iar agenții celor două părți să vegheze ca atât negustorii noștri cât și cei turci să-și depoziteze mărfurile acolo și să supravegheze prin urmare personal schimbul reciproc de mărfuri sau de bani. Vom cumpăni însă în continuare această problemă prin comisia noastră aulică însărcinată cu treburile

⁴ În legătură cu companiile imperiale implicate în comerțul levantin, vezi Josef Dullinger, *Die Handelskompagnien Österreichs nach dem Oriente und nach Ostindien in der ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts*, *Zeitschrift für Social- und Wirthschaftsgeschichte*, 7 (1900), 44–83.

comerciale și vom aștepta apoi raportul preasuspus în funcție de situația înregistrată, urmând să vă comunicăm apoi hotărârea noastră definitivă în această privință. În același timp, se recomandă că ar fi cât se poate de oportun, ca vămile să nu mai fie încasate la atâtea rubrici precum vamă, tricesimă, adaos de țară și altele asemenea, ci să fie percepute, pe cât va fi cu putință, sub un singur titlu”⁵.

În această vreme Mercy, guvernatorul Banatului, aflat mai mult în capitala imperială decât la Timișoara, a examinat la rândul lui soluțiile posibile prin care să poată dobândi măcar în parte controlul asupra comerțului Banatului, limitând cât mai mult cu putință efectele nedorite și păgubitoare ale activității negustorilor din Imperiul otoman și ale celor asociați cu aceștia. La începutul anului 1722 Mercy i-a adresat Comisiei Neoacquistice propunerea de constituire a unei companii de comerț la Timișoara. Propunerea lui Mercy i-a fost supusă la 12 martie 1722 spre examinare și decizie împăratului Carol al VI-lea: „Administrația imperială de la Timișoara s-a gândit că este cât se poate de potrivit ca în vederea promovării comerțului și a unei comercializări mai active a mărfurilor și bunurilor produse în țară este necesar să-i reunească pe capitaliștii (cu înțelesul de deținătorii de capital bănesc – C. F.) și pe negustorii din această provincie, cu ajutorul cărora să fie exportate cu un câștig considerabil mărfurile care le sunt necesare altor țări, urmând ca astfel să poată fi aduși în țară banii-ghiață primiți pentru acestea”⁶. În rezoluția sa din 15 martie 1722 pe

⁵ Hofkammerarchiv Wien, *Banater Akten*. Noi am folosit copia realizată în 1896 de Max Jelinek, arhivarul orașului Timișoara, copie aflată în colecția noastră: „Nachdeme bishero die Erfahrung gegeben, daß die türkischen Handelsleute durch ihre herbeibringende Waren ein großes Geldquantum aus dem Lande tragen und dagegen von unseren Kaufleuten fast gar keines hereingebracht wird, so gedünket uns zwar nicht undiensam zu sein, wann auf denen Gränitzorten, wo es zum bequemlichsten sein wird, zwei Niederlagen ausgesuchet und durch beiderseitige Factores veranstaltet würde, damit sowohl unsere als die türkischen Kaufleute ihre Waren depositiren und folgend die Gegenwechslung durch die Waren selbst oder das Geld observiren. Wir werden jedoch solches durch unsere in Commercio-Wesen angeordnete Hof-Commission noch weiters überlegen und darüber nach denen sich äußerenden Umständen den gehorsamsten Vortrag abwarten, folgar Euch unsere endliche Resolution diesfalls zu wissen machen. Gleichergestalten dürfte wohl dahin anzutragen sein, daß die Mauthen nicht unter so vielerlei Rubriken als Mauth, Dreißigst, Landaufschlag und dergleichen, sondern soviel möglich sub uno titulo eingefordert werden”.

⁶ Sonja Jordan, *Die kaiserliche Wirtschaftspolitik im Banat im 18. Jahrhundert* (München, 1967), 65 (*Buchreihe der Südostdeutschen Historischen Kommission*, 17): „Ferners

raportul adresat de Mercy cu mai multe propuneri legate de dezvoltarea Banatului, împăratul Carol al VI-lea avea să-și exprime deplina satisfacție, inclusiv prin încurajarea activității comerciale: „Îmi place ceea ce s-a făcut până acum și ceea ce s-a propus să se facă pe mai departe, dar înainte de toate va fi necesară luarea unor măsuri ca împopularea (cu înțelesul de colonizarea – C. F.) să nu fie efectuată prea intens, dar în rest să se acorde toată susținerea necesară lucrărilor la fortificații, minieritului și comerțului.”⁷ Dorința lui Mercy de a înființa la Timișoara o societate de comerț s-a bucurat de altfel peste puțin timp de susținerea principelui Eugeniu de Savoia, președintele Consiliului Aulic de Război și a contelui Johann Franz Gottfried von Dietrichstein, noul președinte al Camerei Aulice. În raportul comun pe care cei doi înalți demnitari i l-au înaintat la 12 mai 1722 împăratului Carol al VI-lea cu privire la bilanțul din 2 ianuarie 1722 al Administrației Banatului și deopotrivă ca urmare a discuțiilor avute la Viena cu guvernatorul Mercy, aceștia au susținut fără rezerve propunerea de înființare la Timișoara a unei societăți de comerț: „Administrația ar face cât se poate de bine să urmărească promovarea comerțului și sporirea vânzării mărfurilor și bunurilor care sunt produse în țară, să se străduiască a-i reuni pe capitaliștii (cu înțelesul de deținători de capital bănesc – C. F.) și pe comercianții din această provincie cu scopul ca aceștia să exporte cu câștiguri considerabile produsele necesare altor țări, aducând în țară în schimbul acestora bani-ghiață, așa cum a dovedit-o în acest an în mod concret exportul de ceară, miere și untură. De aceea, aceasta (adică Administrația Banatului – C. F.) va trebui să vegheze cu strictețe, ca în țară să nu mai pătrundă nimic din ceea ce există acolo din abundență, iar pentru celelalte mărfuri și alimente să fie stabilit un preț convenabil, avându-se în vedere faptul că, în cazul unui câștig mai redus, veniturile ar spori în mod considerabil cu cât mai mare va fi cantitatea de produse vândute”⁸.

hat die kaysyerliche Temesvarer Administration zu Beförderung des Commerci und mehreren Verschleisses deren im Lande erzeugenden Waaren und Sachen am füglichsten zu seyn erachtet und sich beworben, die Capitalisten und Handelsleuth dieser Provinz zu vereinigen, durch welche mit nahmhaften Nutzen diejenige Gattungen, [so] den andern Ländern bedürftig auszuführen und dafür das bahre Geldt in das Landt zu bringen möglich seyn wird”.

⁷ *Ibidem*, 74: „Placet was bis jetzt vorgekehret und weiters zu vollziehen projektiret worden und vorderist zu sehen, die Impopulation nicht allzu hart zu treiben und sonst dem was zu fortification, bergwerg und commercium hilfreich allen vorschub zu geben.“

⁸ Hofkammerarchiv Wien, *Banater Akten*. Noi am folosit

Bucurându-se de susținerea la cel mai înalt nivel, guvernatorul Mercy a intervenit în septembrie 1722 cu deosebită insistență pe lângă Comisia Neoacvistică în vederea avizării cât mai grabnice a constituirii unei societăți de comerț la Timișoara, cu scopul de a promova comercializarea produselor agrare din Banat⁹. Insistențele lui Mercy au fost însă încununuate de succes abia la sfârșitul anului 1723. La 11 noiembrie 1723 s-a semnat la Timișoara contractul de constituire a „Societății de comerț” (*Commerciens-Societät*)¹⁰, socotită ca un fel de filială/sucursală *sui generis* a „Companiei de comerț oriental” din Viena¹¹. Dintru bun început semnatarii contractului și, în același timp, viitorii acționari ai societății de comerț timișorene au ținut să exprime cât se poate de limpede scopul asocierii lor: pe de o parte, promovarea unui comerț consistent cu ceară și cu alte produse naturale ale Banatului, pe de altă parte, în cel mai autentic spirit mercantilist, împiedicarea ieșirii masive de masă monetară practică de negustorii turci, deopotrivă cu realizarea unui export activ propriu, care să atragă în țară importante sume de bani. Inițiatorii companiei timișorene și-au declarat intenția ca, începând chiar cu anul 1722, să întreprindă cu ajutorul sumelor de bani pe care le subscriau, o încercare de comerț, urmând ca în anul următor să sporească, în funcție de rezultatele înregistrate, capitalul companiei în vederea achiziționării unor cantități mai mari de ceară și untură și deopotrivă

copia realizată în 1896 de Max Jelinek, arhivarul orașului Timișoara, copie aflată în colecția noastră: „Ferners thäte die Administration zur Beförderung des Commerci und mehreren Verschleiß deren im Land erzeugenden Waren und Sachen am füglichsten trachten und sich bewerben die Capitalisten und Handelsleuth dieser Provinz zu vereinigen und daß selbe mit nahmhaften Nutzen diejenige Gattungen deren andere Länder bedürftig ausführen und dafür das bare Geld in das Land bringen thun, gleichwie dieses Jahr mit Ausführung des Wachses, Honig und Schmalz sich dieses Absehen realiter gezeiget hätte, zu welchem Ende auch selbe auf das Genaueste zu invigiliren veranstaltet habe, damit nichts in das Land hineingehe woran es von selbst abundire, wobei auch die übrigen Waren und Viktualien auf einen billigmäßigen Preis gesetzt sein, in Beobachtung daß bei einen geringeren Gewinne durch die Menge des Verschleißes sich das Gefäll ansehnlich augmentire”.

⁹ Josef Kallbrunner, *Das kaiserliche Banat. Einrichtung und Entwicklung des Banats bis 1739* (München, 1958), 67 (*Veröffentlichungen des Südostdeutschen Kulturwerks*, Reihe B, 11).

¹⁰ Vezi doc. 1. Textul contractului de constituire, publicat acum mai bine de un secol (vezi K..., „A temesvári kereskedelmi társaság alapító levelei 1723–25-ből”, *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle*, 4 (1897), 446–450, a fost din păcate ignorat cu totul de cercetarea istorică.

¹¹ Jordan, *Die kaiserliche Wirtschaftspolitik*, 65.

de alte produse naturale din Banat. La conducerea companiei de comerț a fost desemnat – fără îndoială la sugestia imperativă a guvernatorului Mercy – generalul conte Franz Paul Wallis, comandantul cetății Timișoara și unul din cei doi consilieri militari ai Administrației Banatului. Fără autorizația acestuia nu putea fi încheiat niciun contract de vânzare sau cumpărare și nici efectuată vreă plată din casieria companiei. Evidența contabilă a afacerilor companiei timișorene, ducerea oricărei corespondențe interne sau externe, efectuarea operațiilor bănești, legătura cu fiecare acționar și întocmirea unor rapoarte periodice au fost încredințate unui controlor, a cărui integritate și calificare fuseseră verificate cu grijă. La încheierea fiecărui an, pe temeiul bilanțului financiar, fiecare acționar urma să-și primească partea de câștig în funcție de mărimea capitalului subscris. Fiecare acționar avea dreptul ca înainte de sfârșitul unui an și de încheierea bilanțului să-și retragă capitalul fie parțial, fie în întregime. Mărirea de capital nu se putea însă face fără aprobarea prealabilă a tuturor membrilor societății comerciale, după cum niciun asociat nu putea fi obligat să se retragă. Capitalul depus de fiecare acționar era garantat în caz de război sau de producere a unor evenimente neprevăzute. De asemenea, asupra capitalului depus de un acționar nu se putea pune poprire și nici formula vreă pretenție. În cazul în care vreun acționar ar fi dorit să-și înstrăineze capitalul subscris, fie parțial, fie în întregime, tranzacția se putea efectua doar cu aprobarea tuturor membrilor companiei de comerț. În ședințele de lucru ale „Societății de comerț” hotărârile urmau să fie luate cu majoritatea de voturi ale acționarilor sau ale împuterniciților acestora. Fiecare vot trebuia să reprezinte o participație de cel puțin 3000 de florini, astfel că un acționar cu 6000 de florini dispunea de două voturi, iar unul cu 9000 de florini subscriși de trei voturi, dar nicidecum mai multe, oricât ar fi fost de mare suma subscrisă. În cazul în care la votare în ședința acționarilor se înregistra egalitatea, votul decisiv îi revenea generalului Wallis în calitate de președinte al „Societății de comerț”, în afara votului pe care îl exprima ca simplu acționar. Pentru a proteja interesele societății de comerț, în contractul de constituire s-a stipulat ca niciun membru al ei să nu efectueze operațiuni comerciale cu mărfurile principale operate de Societate. Prin contractul de societate s-a mai stabilit ca fiecărui acționar să-i fie eliberat un atestat semnat de generalul Wallis și de controlorul companiei pentru fiecare mie de florini subscriși. Estimând că mărimea capitalului subscris era pentru moment suficientă pentru a

asigura operațiunile comerciale avute în vedere, contractul din 11 noiembrie 1723 a mai prevăzut ca după data de 1 noiembrie orice nou acționar să fie acceptat doar după ce va depune pe lângă suma subscrisă un spor de 1% în beneficiul „Societății de comerț”, urmând ca la calcularea dividendelor să fie luată în seama data la care a depus capitalul. Valoarea unei acțiuni a noii companii urma să fie stabilită din timp în timp în funcție de succesul comercial înregistrat, acesta fiind criteriul de distribuire al dividendelor.

Având ca obiectiv declarat prin contractul de constituire să asigure prin navigația pe Dunăre și Sava tranzitul mărfurilor între Imperiul otoman, Țara Românească și Veneția – acesta desfășurându-se până atunci prin Bosnia și Ragusa – prin Banat, Serbia imperială, Slavonia, Croația și Ungaria, societatea timișoreană de comerț avea speranța că, așa cum îi fusese promis chiar de împăratul Carol al VI-lea, i se va permite importul și exportul de mărfuri cu o taxă de 3% *ad valorem*, la fel ca aceea percepută de la negustorii turci. În același timp, „Societatea de comerț” din Timișoara avea speranța că va beneficia din partea suveranului de toate privilegiile menite să-i faciliteze activitatea „care să poată împiedica exportul considerabil de bani practicat de turci din țările noastre”. Din contractul de societate încheiat la 11 noiembrie 1723 mai aflăm că o înțelegere preliminară privind constituirea companiei de comerț fusese convenită cu titlu interimar la 23 august 1722.

Prin actul constitutiv din 11 noiembrie 1723 „Societatea de comerț” din Timișoara a înregistrat prezența unui număr de 14 acționari cu un capital total subscris de 49.000 de florini. Doi acționari – guvernatorul Mercy și căpitanul Lyla din Craiova (în Oltenia imperială) – subscriseseră câte 6000 de florini, un acționar – generalul baron von Schmettau – participa cu 4000 de florini, în vreme ce restul de acționari depuseseră fiecare 3000 de florini: generalul conte Wallis, comandantul cetății Timișoara și unul dintre cei doi consilieri militari ai Administrației Banatului, dar și locțiitor al guvernatorului Mercy pe timpul absenței acestuia din provincie; Ignaz Bartholomäus Haan (Hahn), comisarul militar suprem și consilier civil al Administrației Banatului; baronul Franz Samuel von Rebentisch, inspector cameral și consilier civil al Administrației Banatului, Johann Anton Deschan (de Jean), tricesimator suprem și perceptor suprem al sării în Banat; marele negustor sârb Jovan Bibitsch (Bibić), generalul conte Reinhard von Neipperg (reprezentat de generalul Wallis), colonelul conte von Bourg; comisarul militar Georg Joseph von

Kitzing (reprezentat de comisarul militar suprem Haan); Sigismund Edelspacher, funcționar camelar din Arad (reprezentat de consilierul administrativ Rebentisch), doamna Consilly, văduva lui Johann Consilly, fost administrator suprem al districtului Orșova (reprezentată de comisarul militar Anton Matthias Nikolaus Philipp von Dötsch); colonelul conte Mollart (reprezentat de generalul Wallis). După cum rezultă cu limpezime din lista acționarilor, „Societatea de comerț” timișoreană a beneficiat de la bun început de premisele cele mai favorabile pentru a-și desfășura cu succes activitatea. Ca *spiritus rector* a acționat inițiatorul ei, guvernatorul Mercy, susținut îndeaproape de consilierul său cel mai apropiat, generalul Wallis, cei doi fiind secondăți de consilierii civili Rebentisch și Haan și de tricesimatorul suprem Deschan. Toate căile spre o reușită cât mai deplină păreau să fie larg deschise. Documentele – atâtea câte ni s-au păstrat – confirmă această supoziție. Astfel, ne este cunoscut că la 20 octombrie 1724 împăratul Carol al VI-lea a acordat societății de comerț timișorene un privilegiu în virtutea căruia i s-a aprobat ca, plătind taxa obișnuită de 3% *ad valorem*, să exporte de probă 2000 de mierțe vieneze¹² de ceară, 1000 de mierțe vieneze de tutun, 11000 de mierțe vieneze de diferite grâne, 4000 de vedre de vin, 2000 de vedre de rachiu și 1000 de mierțe vieneze de nisetru afumat și icre de nisetru în porturile de la litoralul imperial al Mării Adriatice (Trieste, Fiume, Buccari), iar de acolo mai departe. În privilegiul imperial s-a specificat în mod deosebit că ceara, tutunul și icrele nu trebuiau să provină din Ungaria, ci urmau să fie achiziționate din Banat, Transilvania, Țara Românească sau Serbia¹³. La 15 noiembrie 1724 guvernatorul Mercy i-a mulțumit suveranului pentru privilegiu, afirmând că scopul societății timișorene de comerț era să exporte produsele care prisoseau în Banat, aducând bani în țară. În acest context Mercy a socotit cu cale să-i amintească împăratului, că nu era oportună impunerea „Societății de comerț” la aceleași obligații ca negustorii turci, mai ales că aceștia nu plăteau cu bani-ghiață, ci aduceau mărfuri în schimbul cărora scoteau bani în afara Banatului. Mai mult, aceiași negustori turci exportau din Banat diferite mărfuri pe care le vindeau apoi cu un profit considerabil,

societatea de comerț timișoreană fiind afectată și de faptul că taxele pe care le plătea ajungeau uneori până la 7,5% în loc de 3%¹⁴.

Pe deplin lămuritor pentru modul în care s-a desfășurat activitatea „Societății de comerț” din Timișoara este bilanțul pe anul 1724, întocmit la 31 decembrie 1724. Din acest document deosebit de sugestiv aflăm că, la finele aceluși an, debitele societății timișorene se ridicau la 71.151 florini 53 de creițari, reprezentând prețul achitat pentru diferite mărfuri aflate în depozit (ceară la Regensburg, Ravensburg, Veneția, Timișoara și Caransebeș; tutun la Veneția; boi la Timișoara) sau în stoc (953 de ocale à 16 cr., în sumă de 762 fl. 24 cr.; 144 piei de bou în valoare de 448 fl. 12 cr.; 60 de perechi de boi în valoare de 3277 fl. 7 cr.; diferite cantități de tutun, untură, icre de nisetru și pânzeturi)¹⁵. Bilanțul de la finele anului 1724 ne mai dezvăluie și modificările survenite în structura acționariatului „Societății de comerț”: în rândul acționarilor nu-i mai regăsim pe comisarul militar Kitzing și nici pe văduva Consilly, în schimb apar șase acționari noi, unii dintre aceștia cu certă putere de influență: consilierii von Harrucker și von Salvay de la Camera Aulică, fiecare cu o investiție de 3000 de florini, consilierul von Brockhausen de la Consiliul Aulic de Război care a subscris tot 3000 de florini, la fel ca și colonelul iniginer von Doxat și generalul conte Jörger. Giorgio Zandiri din Veneția a investit 74,21 de ducați, adică 93 fl. 20 cr. De asemenea, mai constatăm că, dacă generalul baron Schmettau subscrisese la înființarea societății de comerț 4000 de florini, la finele anului 1724 suma se mărise cu încă 2000 de florini. În schimb căpitanul Lyla, care subscrisese inițial 6000 de florini și-a retras în cursul anului jumătate din sumă. În noua ei structură, „Societatea de comerț” din Timișoara a dispus la sfârșitul anului 1724 de un capital de lucru de 71.151 fl. 53 cr. Se mai cuvine amintit faptul că societatea timișoreană construisese pe cheltuielile proprii o presă pentru ceară la Timișoara și o presă pentru miere la Panciova. De asemenea, pentru transportarea mărfurilor sale, „Societatea de comerț” cumpărase un vas mare de transport (*große Polisan*) și mai mult vase mici și plute, plătind pentru toate suma de 587 fl. 17 cr. La cheltuielile de regie se mai adăuga cumpărarea de diferite cazane, cântare, linguri, clești, butoaie și găleți, al căror preț s-a ridicat la suma de 3748 fl. 17 cr.¹⁶

Câștigul societății de comerț timișorene s-a ridicat la sfârșitul anului la 13.344 fl. 31 cr., din care

¹² O mierță vieneză (*Wiener Metze*) era o unitate de măsură pentru grâne cu o capacitate de 61,487 de litri, vezi Hans Joachim von Alberti, *Maß und Gewicht. Geschichtliche und tabellarische Darstellungen von den Anfängen bis zur Gegenwart* (Berlin, 1957), II, 311.

¹³ Takáts Sándor, *A temesi kereskedelmi társaság útlevele 1724-ből, Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle*, 9 (1902), 432.

¹⁴ *Ibidem*, 432.

¹⁵ K..., *A temesvári kereskedelmi társaság*, 451–452.

¹⁶ *Ibidem*, 454–456.

3748 fl. 17 cr. o reprezentau rechizitele, 513 fl. 44 cr. lichiditățile din casierie și 9082 fl. 30 cr. plata dividendelor către acționari. Astfel, în funcție de durata de când figurau ca acționari (de la 8½ luni până la 16 luni) și în funcție de capitalul subscris, acționarii au primit ca dividende între 960 de florini (guvernatorul Mercy, generalul Schmettau), 840 de florini (căpitanul Lyla), 480 de florini (generalul Wallis, comisarul militar Haan, consilierul administrativ Rebentisch, tricesimatorul suprem Deschan, negustorul Jovan Bibitsch) sau 420 de florini (generalul Neipperg, colonelul conte Mollart, colonelul conte Bourg, funcționarul camelral Edelspacher). Acționarii de dată mai recentă au primit ca dividende între 255 și 375 de florini¹⁷.

Guvernatorul Mercy, mereu preocupat să găsească noi oportunități pentru promovarea afacerilor societății de comerț timișorene și în același timp a economiei Banatului, s-a adresat la 17 februarie 1725 Camerei Aulice și Comisiei Neoacquistice cu o propunere caracteristică pentru spiritul său întreprinzător, în concordanță cu principiile mercantile. Pornind de la constatarea pe deplin justificată, „cât de mult depinde bunăstarea și prosperarea unei țări de faptul de a scăpa de lucrurile de prisos care pot fi vândute, aducându-se în schimb bani-ghiață, drept urmare locuitorii fiind în stare să-și achite prestațiile”, guvernatorul Banatului a propus construirea unei manufacturi de aba și pânzeturi, mai ales că la Timișoara existau deja suficienți meșteșugari germani, fiind asigurate și surse de aprovizionare cu lână, materia primă. Mercy a argumentat apoi Comisiei Neoacquistice, că noua manufactură, pe care putea să o ridice „Societatea de comerț” din Timișoara, nu numai că ar putea furniza în Ungaria produse mai ieftine decât cele aduse din Imperiul otoman, ba chiar le-ar putea exporta acolo pe cele fabricate în Banat¹⁸. După cum se va vedea, propunerea lui Mercy a ajuns să trezească interes la Viena și să grăbească punerea ei în aplicare.

La 19 martie 1725 – probabil întemeindu-se și pe contractul „Societății de comerț” timișorene, revizuit și întregit la Viena la 8 martie 1725, document pe care îl vom prezenta ceva mai încolo – guvernatorul Mercy a propus Camerei Aulice construirea mai multor manufacturi în Banat. În

opinia sa, exploatarea acestora ar fi urmat să fie asigurată de societatea de comerț timișoreană în beneficiul Fiscului imperial, acesta sprijinind-o prin acordarea unor avansuri bănești și a unui privilegiu de exclusivitate (*privilegium privativum*)¹⁹. Pentru a preveni însă orice risc pe seama companiei timișorene, Mercy a propus Camerei Aulice ca Administrația Banatului să participe în numele Fiscului imperial cu trei sau patru acțiuni de câte 3000 de florini la „Societatea de comerț”, astfel ca interesele statului să fie mereu sub un control strict. Camera Aulică s-a declarat de acord cu propunerea lui Mercy, dar a cerut informații suplimentare în vederea raportului pe care avea să-l înainteze împăratului. Deja în iunie 1725 guvernatorul Banatului a putut raporta Camerei Aulice, că „Societatea de comerț” din Timișoara lucra din plin la construirea manufacturii de aba și pânzeturi din suburbia Fabric. Mai mult, Mercy își exprima speranța că încă în cursul aceluiași an acolo vor putea fi puse în funcțiune cele 35 de războaie de țesut²⁰. În anul următor, 1726, manufactura din Timișoara-Fabric și-a diversificat producția datorită noii manufacturii de ciorapi și pălării, aici fiind realizate produse care au ajuns să fie chiar exportate²¹. Nu e mai puțin adevărat că, până în 1728, costurile legate de construirea și exploatarea manufacturii de aba și pânzeturi s-au ridicat la 36.712 florini: 3082 florini pentru construirea manufacturii de aba, 2900 de florini pentru cumpărarea lânii necesare producției, 8531 florini pentru construirea și utilizarea țesătoriei de pânzeturi și a două cazărmi pentru adăpostirea lucrătorilor și 7368 fl. reprezentând salariile și alte cheltuieli de producție în cursul unui an²². În 1728 Camera Aulică, alarmată de cheltuielile mari reclamate de manufactura de aba și pânzeturi, a decis să nu o mai susțină financiar. Drept urmare, tot atunci „Societatea de comerț” din Timișoara a hotărât să se retragă de la administrarea manufacturii de aba și pânzeturi²³, aceasta fiindu-i arendată întreprinzătorului particular Samson Bacherach. În vara anului 1729 Mercy a mai încercat să intervină la Camera Aulică în favoarea manufacturii de aba și pânzeturi, dar s-a lovit de un refuz categoric din partea acesteia: „Fiscul nu are din parte-i nici o intenție să continue cu aceasta”²⁴. În consecință, manufactura a rămas arendată pe mai departe lui

¹⁷ *Ibidem*, 456–457.

¹⁸ Kallbrunner, *Das kaiserliche Banat*, 60: „wie sehr die Wohlfahrt und Aufnahme einer Landschaft von dem abhänge, daß sie sich der überflüssigen kaufbaren Sachen entlade und dargegen baares Geld einfließen mache, folgbahr die Inwohner zur Abführung ihrer Praestandorum in aufrechtem Stand erhalten werden können“.

¹⁹ Jordan, *Die kaiserliche Wirtschaftspolitik*, 52.

²⁰ Kallbrunner, *Das kaiserliche Banat*, 60.

²¹ *Ibidem*, 61.

²² *Ibidem*.

²³ Jordan, *Die kaiserliche Wirtschaftspolitik*, 53.

²⁴ Kallbrunner, *Das kaiserliche Banat*, 61: „Daß man ex parte aerarii dise keiner Dingen zu continuiren gedenke“.

Bacherach, fiind luată în arendă în 1733 de negustorul timișorean Andreas Flamm și reluată apoi din nou de primul arendaș.

Așa cum am amintit, la 8 martie 1725 s-a semnat la Viena un contract revizuit și întregit al „Societății de comerț” din Timișoara. Credem că această acțiune trebuie pusă în legătură cu constituirea în același an și tot în capitala Banatului a „Companiei de comerț sârbești și grecești” înființate cu aprobarea Camerei Aulice pentru a se ocupa de comercializarea celui mai important articol de export de atunci al Banatului – vitele. Reunind 76 de negustori sârbi și greci (fără îndoială aromâni), această companie era condusă de negustorul timișorean Jovan Bibitsch (Bibić), nimeni altul decât unul dintre acționarii „Societății de comerț” a guvernatorului Mercy. Pentru a reglementa raporturile între „Societatea de comerț”, „Compania de comerț sârbească și grecească” și „Compania de comerț oriental” și a evita concurența neloyală între acestea, Camera Aulică a emis în 1725 un set de norme de conduită comercială (*Norma regulativa*)²⁵.

Rămâne acum să deslușim rosturile contractului revizuit al „Societății de comerț” din Timișoara, demers care a avut loc după un an și jumătate de activitate marcată de realizări și deopotrivă de ezitări și eșecuri. Vom adăsta mai puțin la prevederile preluate din contractul încheiat la 11 noiembrie 1723 pe temeiul convenției inițiale din 23 august 1723 și ne vom opri mai cu seamă la inovațiile pe care acționarii societății timișorene au socotit necesar să le introducă în statutul din 8 martie 1725²⁶.

Dintru bun început s-a specificat că la conducerea „Societății de comerț” rămânea pe mai departe, la Timișoara, generalul conte Wallis. Din dorința de a-l degreva însă pe acesta de corespondența comercială tot mai copleșitoare, s-a hotărât ca, la Viena, firma comercială a fraților Palm²⁷, care se bucura de un bun renume și devenise prin subscrierea unui capital de 3000 de florini coacționară a societății timișorene, să-i reprezinte interesele în capitala imperială. În schimbul a 1500 de florini

pe an, precum și a banilor necesari salarizării unui contabil, firma fraților Palm urma să se ocupe de toată corespondența externă legată de comercializarea mărfurilor societății timișorene, să încaseze sumele cuvenite în contul acesteia și să trimită banii casieriei de la Timișoara. Tot firma fraților Palm avea obligația să țină la zi registrele de socoteli și documentele „Societății de comerț”, să elaboreze bilanțul anual și să întocmească situația dividendelor cuvenite acționarilor. În acest fel societății timișorene îi revenea doar obligația de a achiziționa mărfurile destinate comercializării, expedierea acestora în locurile indicate de firma fraților Palm și evidența corectă a banilor folosiți la cumpărarea și expedierea mărfurilor. În tranzacțiile importante, care vizau vânzări din stocul de mărfuri, firma fraților Palm era datoare să țină legătura cu membrii prezenți la Viena ai „Societății de comerț”, care o mandatau apoi să trateze cu potențialii parteneri străini de comerț. Pentru ca și la Timișoara achiziționarea mărfurilor, expedierea acestora și evidența contabilă legată de aceasta să se desfășoare cât mai lesnicios, s-a decis ca, în afară de controlorul Kammermeyer, să mai fie angajat un contabil sau contabil-girant aflat sub controlul generalului Wallis și al controlorului titular, cu misiunea de a se ocupa în Banat de diferite probleme ale „Societății de comerț”. Atât controlorul cât și contabilul urmau să primească un salariu anual de 500 de florini. În conformitate cu noul statut, generalul Wallis, președintele „Societății de comerț” era scutit de orice răspundere personală și materială pentru actele financiare emise până la încheierea noului contract de societate. În schimb, ceilalți acționari, inclusiv firma fraților Palm, urmau să răspundă pe viitor în mod solidar, în funcție de capitalul subscris, de orice pierdere înregistrată din diferite cauze. Statutul revizuit al societății de comerț timișorene se referă – în concordanță cu intenția ei de a se impune pe piață – și la diversificarea portofoliului de mărfuri destinate spre comercializare. Astfel, având în vedere fluctuațiile ofertei de ceară disponibilă la achiziționare – principala marfă de până atunci – „Societatea de comerț” a socotit oportun ca pe viitor „să aibă în vedere în toate împrejurările o marfă constantă și inalterabilă – arama care se produce în Banat, pentru a avea prin comercializarea acesteia garanția că întreg capitalul aflat în casierie circulă în permanență și este activ”. Drept urmare, Administrația Banatului convenise cu Camera Aulică transportarea în depozit la Panciova, în vederea exportului ulterior, a unei cantități cât mai mari de aramă produsă în Banat, la prețul de 44 de florini pentru

²⁵ Jordan, *Die kaiserliche Wirtschaftspolitik*, 53.

²⁶ Vezi doc. 2. Textul acestui nou contract, publicat acum mai bine de un secol (vezi K..., *A temesvári kereskedelmi társaság*, 457–463), a fost din păcate cu totul ignorat de cercetarea istorică.

²⁷ Cu privire la activitatea fraților Palm, vezi Heinrich Ritter v. Srbik, *Der staatliche Exporthandel Österreichs von Leopold I. bis Maria Theresia* (Viena, 1907), 408; vezi și Gert Kollmer, *Die Familie Palm. Soziale Mobilität in ständischer Gesellschaft* (Ostfildern, 1983) (Beiträge zur südwestdeutschen Wirtschafts- und Sozialgeschichte. Veröffentlichungen des Wirtschaftsarchivs Baden-Württemberg, 1).

un centenar vienez²⁸. Camera Aulică urma să plătească Administrației Banatului cu anticipație câte 20.000 de florini pentru fiecare o mie de centenari vienezi de aramă pe care îi va prelua în contul „Societății de comerț” în vederea exportului și a comercializării. De asemenea, sesizând interesul deosebit al Administrației Banatului pentru a impulsiona construirea și exploatarea cât mai multor manufacturi pe cheltuiala Fiscului – și aici poate fi recunoscută cu ușurință implicarea determinantă a guvernatorului Mercy – mizând fără îndoială și pe deplina susținere din partea oficialității centrale a statului, „Societatea de comerț” a decis să înființeze la Timișoara o manufactură de aba și pânzeturi. Potrivit contractului de societate din 8 martie 1725, noua manufactură urma să fie extinsă treptat „pentru a prelucra manufacturier, spre folosul supușilor, lâna care se produce în țară și în vecinătate, iar prin asta să împiedice scurgerea însemnată de bani care s-a produs până acum spre Turcia pentru abaua amintită, îndreptând astfel către sine foloasele de care s-au bucurat până acum turcii.” De asemenea, pentru a putea ține sub control și a spori comerțul deosebit de profitabil cu icre de nisetru, societatea timișoreană și-a propus încheierea unui contract ferm de preluare a întregii cantități de icre cu arendașii pescuitului de nisetru pe Dunăre. În ceea ce privește comerțul la fel de profitabil cu miere și untură, acesta urma să fie continuat prin căutarea unor soluții cât mai bune de comercializare. Anticipând și o vânzare profitabilă a tutunului bănățean pe piața din Italia, societatea de comerț timișoreană a prevăzut achiziționarea unei cantități cât mai mari din această marfă.

În noul statut al „Societății de comerț” a fost socotită necesară – aceasta fără îndoială în urma unor experiențe anterioare – aducerea unor precizări legate de drepturile acționarilor. Astfel, dacă un acționar ar fi dorit să-și retragă capitalul subscris, el era obligat să lase în beneficiul societății de comerț 10% din dividendul anual care i-ar fi revenit. În același timp, un astfel de fost acționar se angaja să renunțe la orice pretenție asupra imobilelor, efectelor și rechizitelor care aparțineau societății, precum și asupra oricărui câștig obținut de pe urma acestora. Chiar dacă se confrunta cu concurența „Societății de comerț sârbești și grecești”, totuși „Societatea de comerț” din Timișoara a decis să nu renunțe la comerțul cu vite cornute, pledând pentru încheierea unor contracte ferme de livrare a acestora în convoaie cu direcția Szeged, Pesta și

²⁸ Un centenar vienez (*Wiener Zentner*) având 100 de livre (*Pfund*) făcea 56,006 kg, vezi Alberti, *Maß und Gewicht*, II, 371.

chiar Vác. Ca argument al acestei decizii era adus succesul scontat de pe urma vânzării a 187 de boi procurați din Oltenia imperială.

În final, statutul revizuit al societății timișorene de comerț a trecut în revistă, probabil în ordinea importanței, mărfurile pe care intenționa să le comercializeze în viitor: ceara galbenă, ceara albă, arama, nisetrul sărat și icrele de nisetru, mierea, untura, tutunul, abaua și păturile (cu care urma să se întreprindă în anul 1725 o tentativă de comercializare) și vitele cornute (în speță boii achiziționați în Oltenia imperială și în Banat).

Deoarece Fiscul imperial devenise prin intermediul Administrației Banatului acționar al „Societății de comerț” prin subscrierea a 9000 de florini, iar între timp i se alăturaseră și alți acționari, în vreme ce alții își sporiseră capitalul investit, în statutul din 8 martie 1725 a fost definitivată și lista celor 23 de acționari. Din rândul vechilor acționari îi regăsim pe guvernatorul Mercy, pe generalii Wallis, Schmettau, Neipperg și Jörger, pe comisarul militar suprem Haan, pe consilierii administrativi Rebentisch și Deschan, pe marele negustor Jovan Bibitsch, pe coloneii conte Mollart și Bourg, pe căpitanul Lyla din Craiova, pe tricesimatorul Edelspacher din Arad, pe consilierii Harrucker și Salvay de la Camera Aulică, pe consilierul Brockhausen de la Consiliul Aulic de Război și pe colonelul inginer Doxat. În rândul acționarilor revenise între timp și văduva Consilly. Ca noi acționari figurau în primul rând Fiscul imperial reprezentat de Administrația Banatului, contesa Fuchs, baroneasa Rebentisch, frații Palm, frații Franz și Paul Domenanin. Grădinile, casa și alte imobile procurate între timp de societate erau socotite aport de capital în sumă de 3500 de florini. La data semnării contractului revizuit din 8 martie 1725, capitalul depus al „Societății de comerț” din Timișoara însuma 86.000 de florini²⁹.

Așa cum am menționat, arama produsă la minele și topitoriile din Banat s-a numărat printre mărfurile cu ajutorul cărora „Societatea de comerț” din Timișoara a sperat să facă afaceri cât mai profitabile. Încă în iunie 1725 societatea de comerț timișoreană a preluat anumite cantități de aramă pentru a le exporta la Veneția, Napoli, în Sicilia, în Silezia și în Germania superioară³⁰. La 12 noiembrie 1725 „Societatea de comerț” a vândut, cu aprobarea Camerei Aulice, aramă brută (*Schwarzkupfer*),

²⁹ În noul contract este menționată suma capitalului vechi investit de fiecare acționar, dobânda cuvenită fiecăruia la 31 decembrie 1724, depuneri respectiv retrageri de capital, suma totală investită de fiecare acționar, vezi doc. 2.

³⁰ Kallbrunner, *Das kaiserliche Banat*, 68.

aramă comercială (Rosettenkupfer) și plăci de aramă (Plattenkupfer) cu prețul de 36 de florini centenarul. În anul următor Societatea de comerț timișoreană a solicitat Administrației Banatului punerea la dispoziție a unei cantități mai mari de aramă pentru export, deoarece era o marfă foarte căutată la Trieste, Fiume și Regensburg³¹. De altfel, succesul de comercializare al aramei bănățene nu s-a lăsat așteptat. La 6 iulie 1726 Camera Aulică a adus la cunoștința Administrației Banatului că cei 1100 de cenetari de aramă bănățeană aflați în depozit la Breslau (în Silezia) fuseseră vânduți de agentul Hirschl cu 50.000 de florini³². La rândul ei, Bancalitatea vieneză (un fel de bancă a statului) a comunicat la 14 august 1726 Administrației Banatului că pentru arama vândută la Trieste, Buccari și Regensburg fuseseră încasați 30.171 fl. 12 cr., sumă care urma să-i parvină. În fine, la 12 octombrie 1726 Administrația Banatului a pus la dispoziția „Societății de comerț” din Timișoara încă 1500 de cenetari de aramă bănățeană în vederea exportului la Trieste, Buccari și Regensburg³³. La 8 mai 1728 Camera Aulică a încheiat un contract cu „Societatea de comerț” din Timișoara cu privire la plata sumei de 65.444 de florini pentru arama brută și arama comercială primită din Banat și pentru preluarea a încă 1000 de cenetari la prețul de 41 de florini centenarul³⁴. Afacerile societății de comerț timișorene păreau să se afle pe o pantă ascendentă, mai ales după ce – la sugestia guvernatorului Mercy – Camera Aulică se arătase dispusă să mai participe cu 3–4 acțiuni de câte 3000 de florini la capitalul acesteia, interesele urmând să-i fi reprezentate de un consilier³⁵. De altfel și bilanțul de activitate al „Societății de comerț” pe perioada 1723–1729 părea să îndreptățească speranța într-un curs pozitiv: în acești ani societatea timișoreană exportase doar în teritoriile neoacquistice mărfuri pentru care plătitise o jumătate de milion de florini (4000 de cenetari de ceară, 2500 de cenetari de tutun, 3000 de cenetari de nisetru sărat și icre de nisetru, 6000 de cenetari de aramă brută și

comercială, 1200 de cenetari de miere, pături, pânzeturi, pălării și ciorapi)³⁶. Numai că aceste cheltuieli au ajuns să pună în dificultate balanța de plăți a „Societății de comerț” – între timp, din motive care nu ne sunt cunoscute, firma fraților Palm renunțase la implicarea în afacerile societății – aceasta fiind nevoită să facă doar tranzacții riscante în Imperiul otoman. Solicitând un ajutor urgent din partea Camerei Aulice, „Societatea de comerț” s-a plâns acesteia de taxele vamale mult prea mari, amintindu-i că se străduise mereu „să-i ajute cu bani-ghiață pe locuitorii din Banat și Serbia, valorificând prin export produsele lor naturale precum mierea, ceara și tutunul, anume în așa fel că locuitorii au câștigat mai mult decât Societatea, în vreme ce turcii și-au plasat mărfurile, iar Fiscul a pierdut destul de mult prin fraudarea taxelor vamale”³⁷. Mai mult, în 1730 costurile de transport și tarifele vamale ridicate au influențat în mod negativ exportul de miere în Boemia, produsele din Banat ale societății de comerț timișorene fiind concurate de siropul mai ieftin, importat de la Hamburg³⁸.

Din ceea ce ne este cunoscut până în prezent, „Societatea de comerț” din Timișoara s-a afundat destul de rapid în incapacitatea de a mai reacționa la imperativele pieței. De altfel în raportul foarte cuprinzător care i-a fost înaintat în 1734 generalului conte Hamilton cu privire la situația și problemele Banatului imperial după ce acesta preluase funcția de guvernator militar și civil al provinciei, despre „Societatea de comerț” nu se mai menționează absolut nimic, o dovadă că între timp aceasta își încheiase existența. Ne rămâne să dăm acum un răspuns la întrebarea cu privire la cauzele care au dus la dispariția atât de neașteptată a unui proiect pornit sub semnul inconfundabil al mercantilismului vestitor al lumii precapitaliste în epoca preindustrială a Banatului. În opinia noastră, credem că trei au fost motivele de căpetenie. Dacă la începutul proiectului suveranul împreună cu Camera Aulică și Comisia Neoacquistică îi acordaseră „Societății de Comerț” o încredere aproape nelimitată, odată ce au sesizat creșterea cheltuielilor bănești făcute de Fiscul imperial fără

³¹ Szentkláray Jenő, Mercy kormányzata a Temesi Bánságban (Budapesta, 1909), 140 (*Értekezések a történet-tudomány köréből*, XXII, 4).

³² *Ibidem*.

³³ *Ibidem*. Cu privire la exportul de aramă din Banat în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, vezi Costin Feneșan, Der Banater Kupferhandel in der ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts. Zur Frage des österreichischen Merkantilismus in einem Grenzland, *Rumanian Studies*, 3 (1973–1975), Brill, Leiden, 1976, 149–162.

³⁴ Baróti Lajos, Adattár Délmagyarország XVIII. századi történetéhez, II (Timișoara, 1900–1904), 586–587.

³⁵ Jordan, *Die kaiserliche Wirtschaftspolitik*, 65.

³⁶ *Ibidem*, 66, nota 44.

³⁷ Kallbrunner, *Das kaiserliche Banat*, 69: „... dem im Banat und Serbien etablirten Landmann mit barem Geld unter die Arme zu greifen und seine erzeugende Naturalien als Honig, Wachs und Tabac außer Landes zu führen und auf einem Fuß zu versilbern, daß der Landmann dabei mehr als die Sozietät profitiert habe, während die Türken nur Ware gegeben und auch das Aerarium durch die Defraudirung der Mauten ein Zimbliches eingebüßt hätte“.

³⁸ *Ibidem*, 69.

obținerea rezultatelor scontate, această împrejurare a dus la diminuarea treptată a oricărei implicări, până la retragerea completă a susținerii oficiale. Nu e mai puțin adevărat că și fluctuația defavorabilă și de multe ori imprevizibilă a conjuncturii economice în aria de activitate a Societății de comerț timișorene a influențat negativ destinele ei. În fine, dar nicidecum în ultimul rând, moartea guvernatorului Mercy (1734), cel care fusese inițiatorul, sufletul, promotorul și omul-orchestră al proiectului atât în capitala imperială, cât și în cea a Banatului, a condamnat la naufragiu acest proiect mercantilist pentru care noua provincie imperială se dovedise un excelent teren de încercare. Oricum, ceva mai târziu și în alte circumstanțe, istoria s-a repetat: cea a „Companiei bănațene privilegiate imperial-regale de comerț” din anii 1759–1775³⁹.

1 1723 noiembrie 11, Timișoara. Contractul de constituire al „Societății de comerț” din Timișoara.

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, F. 234: *Erdélyi fiscalis levéltára*.

Ediție: K..., *A temesvári kereskedelmi társulat alapítólevelei 1723–25-ből*, în *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle*, 4 (1897), 446–450.

Societaets-Contract

Nacheme man in Consideration gezogen, wie aus dem Bannat von Temeswar sowohl durch das allda erzeugt werdende als auch per Transitum durchführende Wax und andere Kaufmanns-Waaren ein ansehndliches Commercium könnte eingeführt werden, welches zugleich dem kaiserlichen Aerario als auch den Inwohnern höchst nützlich sein würde, dann auch mit guter Einrichtung besagten Commercii die große Geldausfuhr so die Türken dermahlen aus unseren Landen thun könnte gehemmet und der Nutzen so auf die ein- und ausführende Waaren kann gemacht werden denen eigenen kayserlichen Unterthanen könnte zugewendet werden, als hat auf Approbation einer hochlöblichen Administration sich eine unterschriebene Societaet zusammen gethan, um vorerst mit der unterschriebenen und bey eines jeglichen Nahmen designirten Summa Geldes dieses Jahr einen Anfang und Proba zu machen, solches

³⁹ În legătură cu aceasta, vezi Ferenc Eckhart, *A bécsi udvar gazdasági politikája Magyarországon Mária Terézia korában* (Budapesta, 1922), 227–241; Jordan, *Die kaiserliche Wirtschaftspolitik*, 160–177; Costin Feneșan, Die Aktieninhaber der Temesvarer „Privilegierten kayserlich-königlichen banatischen Commercien-Compagnie” und ihr Handelsversuch nach Russland (1763), *Banatica*, 25 (2015), 259–282.

Commercium mit der Hilfe Gottes zu stabiliren und nach erfolgenden glücklichen Anschlag künftiges Jahr dero Capital also zu vermehren wie es die Umstände des Einkaufs, vornemlich aber nach Proportion des im Bannat erzeugt werdenen Wax, Honig und Schmalzes erfordere. Nachem auch der Herr General Graf von Wallis als in loco, zu Temeswar residirend, auf Ansuchung der anderen Mitgliedern dieser Societaet Ihnen die Freundschaft gethan die Oberdirection obbesagter Unternehmung des Commercii im Banat auf sich zu nehmen, als ist beschossen worden, daß ohne dessen Verordnung kein Gled aus der Commercii-Cassa bezahlt, kein Contract, es seye zum Kauf oder Verkauf im Bannat geschlossen, noch sonsten im demselbigen zu Nutz oder Schaden dieser Societaet unternommen werden könne. Ein Contralor, von dessen Integritaet und Capacitaet man versichert seye, solle die Rechnung und Bücher dieses Commercii in Ordnung halten, die Resolution dieser Societaet, soviel an ihm ist, zur Execution befördern, die ein- und auswärtig nöthige Correspondenz richtig unterhalten, die Cassa-Gelder (welche unter des Herrn Generalen Grafen v. Wallis und unter seinen Schlüssel stehen) einnehmen und ausgeben, die einkommende Waaren wohlgeuogen und gemessen in den Commercii-Magazin in Empfang nehmen, solche nach Resolution der Societaet gehörig und wohl conditionirt spediren, alle Quartal mit den substituirtten Speditorn, Einkäufern und Verkäufern richtige Abrechnung pflegen und invigilirn, daß nichts zu der Societaet Schaden und Nachtheil geschehen könne, sondern alles mit der bestmöglichen Oeconomie unternommen werde. Auch soll er quartaliter einem jeglichen Interessenten oder dessen in Temeswar anwesenden Bevollmächtigten einen Extract der Societaet-Cassa sammt einer kurzen Relation des Commercii Zustands, der Quantitaet [der] eingekauften Waaren und wohin solche versandt worden, wie nicht weniger was an Extra-Spesen bis dahin aufgeloffen schriftlich erweisen.

Zu dem Ende eines jeden Jahres aber solle die Hauptrechnung geschlossen, ein richtiger Billanz gezogen unde einem jeden Interessenten sodann von dem abgeworfenen Gewinn sein Quantum nach Proportion seiner Einlage ausgetheilet werden, nach welchem Schluss der Rechnung immediate die Societaet ihre Resolution nehmen muß, wie sie vor das nachfolgende Jahr ihr Capital vermehren oder verringern wolle, dabey es dann einem jeden Glied der Societaet frey stehen solle, mit seinem Capital pro parte vel toto sich aus diesem Commercio zu retiriren, welches aber vor Ende des

Jahrs und geschlossenen Bilanz nicht geschehen kann. Die Vermehrung aber eines jeglichen seinen Capitals mag ohne der Societaet Approbation nicht geschehen, auch solle kein Interessent, wer er auch seyn mag, wider seinen Willen aus der Societaet zu tretten obligirt werden, und solle sich Niemanden wegen Kriegs oder andere Zuständen eines Praejudicii seines Capitals noch Interesse zu befürchten haben, sondern zu jeder Zeit sein Capital darinn zu lassen oder nach geschlossenen Bilanz frey und wohin er will darmit abzuziehen authorisirt seyn. Auch soll kein Arrest, noch einige Praetension so jemand gegen eines Interessenten in dieser Societaet habenden Capitals formiren könnte stattfinden, es seye dann daß der Interessent selbst sein Capital und diesfalls in Handen habende Societaets Praecognition all oder zum Theil an jemand anderen vernezoziern wollen, welche Transaction dannoch der Verkäufer mit der Societaet Vorwissen und Willen zu thun, auch besagter Societaet frey zu stellen und solches in die Bücher richtig eintragen zu lassen haben wird, als bis dahin die Societaet keinen andern Interessenten erkennen würde.

In denen richtigen Consultationen solle alles nach Mehrheit der Stimmen der Interessenten oder deren Bevollmächtigten geschlossen werden. Damit aber eine gute Harmonie und Ordnung (als woran alles gelegen) zu halten seye, so ist resolviret worden, daß eine jegliche Stimme, so in denen Consultationen votiren will, 3000 Gulden wenigst in diesem Commercio haben muß, foglich derjenige Interessent der 6000 Gulden 2 Stimmen und der 9000 Gulden darinnen hat 3 Stimmen, nicht aber mehr, wie hoch sein Capital auch seyn könnte, in denen Deliberationen zu haben gestattet werden. Und damit keine Dubia in denen zu nehmenden Resolutionen dieser Societaet seyn mögen, so soll in denen Fällen wo die Meinung in zwey gleichen Theilen partagiret seynd der Herr General Graf von Wallis als Commercii Praesident, exclusive der seines Capitals wegen habenden Stimme, eine à parte Decisions-Stimme haben. Keinem von der Societaet solle erlaubt seyn mit deren Haupt-Waaren, womit die Societaet negoziere, ein particulares Negotium oder Interesse zu machen, es seye dann, daß die Societaet in ein oder andern Jahr, da sie in ein oder andern Genere nicht genugsames Capital zu emploiren nöthig findet, daß ihm vor eine bestimmte Zeit und auf gewisse Conditiones Erlaubnis ertheilet.

Mit denen Wexel-Briefen, auch Geld-Species-Agio und Interesse so damit zu machen seyn, solle alles in der Societaets-Cssa und zu gemeinschaftlichen Nutzen einfließen. Vor die Summa so ein

jeglicher Interessent in besagten Commercio einlegen wird, solle ihnen vor jegliche 1000 Gulden eine Recognition unter Hand und Sigl des Herrn Generalen Grafen von Wallis und von dem Contralor signiret ausgefertigt werden. Gesagtem Contralor (welcher sich jemanden zu subjungiren hat, den er zu Verschickungen und anderer Obachthung bey diesen Commercio gebrauchen kann) sind quartaliter zu seiner Besoldung 100 Gulden rheinisch von der Societaet ausgeworfen und placidiret worden. Und da nun das Capital der Societaet vorerst insoweit sufficient ist, die vor der Hand seyende Negozien darmit zu bestreiten, auch die Interessenten selbst im Stande seyn das Capital (wann sie größere Summa mit Nutzen zu employrn finden werden) soviel nöthig sein wird zu augmentiren, als hat man von Seithen der Societaet die Resolution gefasset, von dato 1. Novembris an Niemandan mehr in die Societaet einzunehmen, es seye dann daß er sein einzulegendes Capital mit einem Procento zu Nutzen der jetzigen Societaet an die Cassam abführe, hingegen aber den Dividenten zu Ende des Jahres nur à dato seiner Einlage zu genüßen habe, wie dann der Valor der Societaets-Action nach Proportion ihrer Commerciens Success von Zeit zu Zeit billanziret und die Societaet reguliret werden muß. Weilen nun diese Societaet zur großen Aufnahm des Bannats und kayserlichen Aerarii dieses commercium zu introduziren und florirend zu machen, auch durch die Navigation auf der Donau und Sau die Waaren zwischen der Türckhey, Walachey und Venedig (welche bis dato über Posnien und Ragusa gegangen) durch die kayserliche Provinzien Temeswar, Servien, Slavonien, Croatien und Hungarn zu transitiren suchen wird, als lebet sie der ungezweifelten Hoffnung, Ihre kayserliche Mayestät werden dieser Societaet, gleichwie sie es ihr zum Theil schon placidiret hat, also auch in toto, gleich denen türckhischen Unterthanen ihre Waaren à 3 per Cento ein – und auszuführen gestatten, übrigen auch alle Privilegia, so den Success dieses ansehnlichen Commercii facilitiren und deren Türckhen große Geldausfuhr aus unsern Landen hemmen können, allergnädigst ertheilen werden.

Die Interessenten dieser Societaet haben beschlossen obbesagten Contract treulich und sonder Gefährde zu halten, alles vorkommende unter sich amicabiliter zu entscheiden und haben sich eigenhändig mit beygedruckten Insigl und exprimten Quanto eines jeglichen seines Capitals folgendermaßen unterschrieben.

Und nachdeme vermög aufgerichteten Contract de dato 23-ten Augusti jüngsthin solcher des

mehreren zu extendiren vor nöthig erachtet worden und all obenstehendes von gesamter Societaet vor gut befunden und erkannt worden, als wird obbemelter Contract vom 23. Augusti, so interim aufgerichtet worden, hiermit annulliret und dieser unter heutigen dato von denen Herrn Interessenten Nomine und Gevollmächtigten ratificiret.

Temeswar, den 11-ten Novemvrie 1723.

L. S. Le Comte de Mercy mit 6000 Gulden
L. S. Gr. v. Wallis mit 3000 Gulden
L. S. Baron de Schmettau mit 4000 Gulden
L. S. M. B. v. Hann mit 3000 Gulden L. S.
H. v. Rebentisch mit 3000 Gulden
L. S. F. A. de Jean mit 3000 Gulden
L. S. Jovan Bibitsch mit 3000 Gulden
L. S. Fg. v. Wallis nomine Herrn Generaln
Neipperg mit 3000 Gulden
L. S. Graf von Bourg mit 3000 Gulden
L. S. M. B. v. Hann nomine Kriegs-
Commissarii v. Kitzing mit 3000 Gulden
L. S. H. v. Rebentisch nomine Herrn
Edelspacher zu Arrath mit 3000 Gulden
L. S. Lyla Capitaine mit 6000 Gulden
L. S. Dötsch nomine Frauen Consilin, ver-
wittibten Ober-Verwalterin zu Orsova mit
3000 Gulden
L. S. Fg. von Wallis nomine Herrn Obristen
Grafen v. Mollarth mit 3000 Gulden

Traducere

Contract de societate

După ce a fost avut în vedere modul în care ar putea fi inițiat din Banatul Timișoarei un comerț considerabil atât cu ceară și cu alte mărfuri produse acolo cât și cu acelea care sunt tranzitate, lucru care ar putea fi de cel mai mare folos atât pentru Fiscul imperial cât și pentru locuitori, apoi fiindcă printr-o bună organizare a comerțului amintit s-ar putea împiedica scoaterea masivă de bani practică în prezent de turci iar astfel să se obțină un câștig care să le revină supușilor noștri imperiali de pe urma mărfurilor importate și exportate, prin urmare, cu aprobarea preastimatei Administrații [a Banatului] s-a constituit societatea mai jos scrisă care să întreprindă cu ajutorul lui Dumnezeu, mai întâi în cursul acestui an, cu suma de bani scrisă și menționată nominal în dreptul fiecăruia, o acțiune și tentativă de comerț, iar după ce se va înregistra un succes să-și mărească în anul viitor capitalul în măsura în care o vor cere condițiile de achiziționare [a mărfurilor], mai ales în funcție de cantitatea de ceară, de miere și de untură obținută în Banat.

După ce și domnul general conte von Wallis, care

își are reședința permanentă la fața locului, adică la Timișoara, a acceptat cu bunăvoință să preia la solicitarea celorlalți membri ai Societății direcțiunea supremă a sus-amintitei întreprinderi comerciale din Banat, s-a hotărât prin urmare, ca fără ordinul acestuia să nu poată fi plătit vreun ban din casieria comercială, să nu se poată încheia vreun contract de cumpărare sau de vânzare în Banat și nici să nu poată fi întreprins ceva spre folosul sau spre paguba acestei Societăți. Un controlor, despre a cărui integritate și capacitate există garanții, urmează să țină în ordine contabilitatea și registrele comerciale, să pună în aplicare, atât cât depinde de el, hotărârile luate de această Societate, să poarte cu rigurozitate corespondența internă și externă necesară, să încaseze banii în casierie (aflată sub autoritatea și sub cheia domnului general conte von Wallis) și să-i cheltuiască, să preia în magazia comercială mărfurile intrate, bine cântărite și măsurate, să le expedieze cu exactitate și în bune condiții așa cum a hotărât Societatea, să efectueze în fiecare trimestru decontările corecte cu expeditorii desemnați, cu cumpărătorii și vânzătorii, veghind ca Societatea să nu înregistreze vreo pagubă sau vreun prejudiciu, ci totul să se desfășoare cu gospodărirea cea mai bună cu putință. De asemenea, el este dator ca trimestrial să-i comunice în scris fiecărui asociat sau împuternicitului acestuia prezent la Timișoara un extras de casierie al Societății împreună cu o informare scurtă despre situația comerțului desfășurat, despre cantitatea de mărfuri cumpărate și despre destinația la care acestea au fost trimise, precum și despre cheltuielile extraordinare survenite până atunci.

La sfârșitul fiecărui an urmează să fie însă încheiată socoteala generală, să fie făcut un bilanț corect și să-i fie repartizat fiecărui asociat partea care îi revine din câștigul înregistrat, proporțional cu investiția sa. După încheierea socotelilor, Societatea va trebui să ia deîndată decizia cu privire la modul în care dorește să-și mărească sau să-și diminueze capitalul în anul care urmează. Cu acest prilej, fiecare membru al Societății are libertatea să-și retragă fie în parte, fie în întregime capitalul din acest comerț, lucru pe care nu-l poate însă face înainte de sfârșitul anului și de încheierea bilanțului. Mărirea capitalului de către unul din asociați nu se poate însă face fără aprobarea Societății. De asemenea, niciun asociat, oricare ar fi acesta, nu poate fi obligat să iasă din Societate contrar voinței sale. De asemenea, nimeni să nu aibă temeri în legătură cu prejudicierea capitalului său și a câștigurilor sale care ar putea fi cauzate de război sau de alte împrejurări, urmând să-și lase capitalul la Societate sau fiind autorizat

ca, după încheierea bilanțului, să plece liber cu acesta, acolo unde va socoti de cuviință. De asemenea, nimeni nu va putea face vreo poprire și nici formula vreo pretenție asupra capitalului vreunui asociat al Societății. Dacă asociatul însuși ar dori să-și înstrăineze capitalul, în întregime sau în parte, către altcineva, el o va putea face cu anunțarea în prealabil a Societății. Tranzacția poate fi efectuată de vânzător cu anunțarea și aprobarea Societății, aceasta având datoria să o înregistreze corect în registru. Până atunci Societatea nu va recunoaște însă vreun alt asociat. În ședințele care se desfășoară în mod corect, hotărârile vor fi luate cu majoritatea de voturi ale asociaților sau ale împuterniciților acestora. Pentru a fi însă păstrată buna înțelegere și ordinea (de care depinde totul), s-a decis ca fiecare vot exprimat la ședință trebuie să reprezinte o participare de cel puțin 3000 de florini. Prin urmare, la luarea hotărârilor, asociatul cu 6000 de florini va avea două voturi, iar cel cu 9000 de florini trei voturi, dar nu mai multe de atâtea, oricât de mare i-ar fi capitalul. Iar pentru a nu exista dubii în legătură cu luarea deciziilor în această Societate, s-a stabilit ca, în cazul în care opiniile se divid în două părți egale, domnul general conte von Wallis, în calitate sa de președinte al Societății de comerț, va avea un vot decisiv, separat, pe lângă votul care îi revine ca urmare a capitalului său.

Niciunui dintre membrii Societății nu îi este îngăduit să facă negoț separat sau să aibă vreun interes particular cu mărfurile principale pe care le comercializează Societatea. În cazul în care Societatea nu ar socoti necesar ca în vreun an sau în altul să folosească un capital mai mare pentru achiziționarea unuia sau altuia din sortimentele de marfă, unui asociat i se poate permite să efectueze pe un anumit timp și în anumite condiții comerțul cu acea marfă.

Polițele, scrisorile de agio [diferențele de curs bănesc – C. F.] și scrisorile de dobândă vor intra toate în casieria Societății, spre folosință comună. Pentru suma pe care o va investi fiecare asociat în comerțul amintit i se va elibera, sub semnătura și cu pecetea domnului general conte von Wallis și contrasemnat de controlor, un document de atestare pentru fiecare o mie de florini. Amintitului controlor (căruia i se vor subordona cei pe care îi folosește la expedierea mărfurilor și la alte acțiuni de supraveghere ale acestui comerț) Societatea i-a stabilit și acordat un salariu trimestrial de 100 de florini rhenani.

Deoarece, pentru moment, capitalul Societății este suficient de mare pentru a asigura comerțul care urmează să se facă, iar asociații înșiși sunt capabili să-l mărească atâta cât va trebui (dacă vor socoti necesar să folosească sume mai mari în

vederea profitului), Societatea a hotărât ca, începând cu 1 noiembrie nu va mai primi în Societate decât pe acela care depune în casierie, în beneficiul Societății, și un cuantum de 1% din capitalul său. Unul ca acesta se va bucura de dividende la sfârșitul anului doar începând cu data de la care a depus banii, după cum valoarea unei acțiuni a Societății va trebui stabilită din timp în timp, în funcție de succesul ei comercial. Societatea urmează să fie reglementată în acest fel.

Deoarece această Societate va porni și va căuta să facă înfloritor acest comerț spre marele folos al Banatului și al Fiscului imperial, iar prin navigația pe Dunăre și pe Sava va încerca să asigure tranzitul mărfurilor spre Turcia, Țara Românească și Veneția (care s-a desfășurat până acum prin Bosnia și Ragusa) prin provinciile imperiale Timișoara, Serbia, Slavonia, Croația și Ungaria, există fără îndoială speranța, că Maiestatea Sa Imperială îi va permite acestei Societăți, așa cum i-a și aprobat de altfel atât în parte cât și cu totul, să importe și să exporte mărfurile cu o taxă de 3%, la fel ca supușii turci, acordându-i de altfel preamiosiv toate privilegiile care să înlesnească acest comerț considerabil, în stare să împiedice scoaterea însemnată de bani practică de turci din țările noastre.

Asociații din această Societate au hotărât să respecte contractul amintit mai sus cu bună-credință și fără să-l pună în primejdie, să decidă între ei în mod amical cu privire la tot ceea ce se face și au subscris cu propria lor mână și prin punerea sigiliului mărimea capitalului, așa cum urmează.

Și, deoarece potrivit cu contractul redactat în data de 23 august s-a socotit recent că este necesară extinderea acestuia, toate cele de mai sus au fost considerate oportune și recunoscute ca atare de întreaga Societate, iar sus-amintitul contract din 23 august, întocmit cu titlu interimar, este anulat prin cel de față, fiind ratificat sub data de azi în numele domnilor asociați și al împuterniciților.

Timișoara, la 11 noiembrie 1723.

L. S. Le Comte de Mercy, cu 6000 de florini

L. S. Contele von Wallis, cu 3000 de florini

L. S. Baronul von Schmettau, cu 4000 de florini

L. S. M. B. von Haan, cu 3000 de florini

L. S. Domnul von Rebentisch, cu 3000 de florini

L. S. F. A. de Jean, cu 3000 de florini

L. S. Jovan Bibitsch, cu 3000 de florini

L. S. Fg. von Wallis în numele domnului general Neipperg, cu 3000 de florini

L. S. Contele von Bourg, cu 3000 de florini

L. S. M. B. von Haan în numele comisaru-
lui militar von Kitzing, cu 3000 de florini
L. S. Domnul von Rebentisch în numele
domnului Edelpacher din Arad, cu 3000
de florini

L. S. Căpitanul Lyla, cu 6000 de florini

L. S. Dötsch în numele doamnei Consilly,
văduva administratorului suprem din
Orșova, cu 3000 de florini

L. S. Fg. von Wallis în numele domnului
colonel conte von Mollart, cu 3000 de florini

2 1725 martie 8, Viena. Contractul revizuit și
întregit al „Societății de comerț” din Timișoara

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára,
F. 234: *Erdélyi fiscalis levéltár*.

Ediție: K..., *A temesvári kereskedelmi tár-
saság alapító levelei 1723–1725-ből*, în *Magyar
Gazdaságtörténelmi Szemle*, 4 (1897), 457–463.

Nachdeme im verflossenen 1724. Jahr die in
dem Bannat von Temeswar zusammen getretene
Commerciens-Societaet einen glücklichen Anfang
ihrer Negotii gemacht und mit Ende obbesagten
Jahres ihre Bücher und Conti zu aller zeitheriger
Interessenten Vergnügen geschlossen und billan-
ziret, künftighin aber dieser Societaet Negotia
viel considerabler zu werden das Ansehen gewin-
nen und derohalben nöthig seyn will sowohl zur
Sicherheit und Satisfaction eines jedwedern Inte-
ressenten in particulari als auch bessern Nutzens
und Ordnungs halber in generali, den de dato 23.
Augusti 1723 errichteten und den 11. Novembre
ejusdem anni erläuterten Societaets-Contractzu
erneuern und nach denen bis anhero vorgefallenen
Umbständen mit denen neu darzu getretenen
Mitgliedern festzustellen, als seynd allerseits unter-
schriebene Interessenten hiermit und Krafft dieses
vor sich, ihre Erben und Erbnehmern, Bevoll-
mächtigten und Cessionarien übereingekommen
und haben nach reiflicher Überlegung beschlos-
sen, daß zwar der sub dato Temeswar den 11-ten
Novembris ratificirte und hier angeheftete Socie-
taets-Contract pro Basi dieses Commercii dienen
soll, jedennoch aber die hierauf folgende Puncta,
vornemlich in denen Stückhen worin sie besagten
alten Contract entgegen zu seyn scheinen, vor gül-
tig und praeferabel gehalten werden sollen, als:

1. Bleibet es in puncto des Directorii in Temes-
war mit Genehmigung des Herrn General-Feld-
marschall-Lieutenant Grafen v. Wallis in allem bey
deme wie in dem alten Contract stipuliret worden.
Weilen aber erstgemelter Herr General Graf v.

Wallis selbstem angesuchet, damit die Societaet die
allzugroße Beschwerlichkeit wegen der Correspon-
denz soviel thunlich von ihme abnehmen möchte,
auch die Societaet die billige Discretion zu haben
nicht umbhin kann und demselben es nicht länger
zuzumuthen sich getrauet, als hat mehr bemelte
Societaet resolviret allhier zu Wienn ein stabilir-
tes und accreditirtes Haus, nemlich das von der
Ragion der Herr Gebrüder Palm, welche sich mit
einem Capital von 3000 fl. interessiret, anzustel-
len und zu bevollmächtigen, damit sie vermittelst
eines Genusses von jährlich 1500 fl. vor sich und
zu Unterhaltung eines Buchhalters sich aller aus-
wärtigen Correspondenz so zum Verschleuß der
Societaets-Effecten vonnöthen seyn wird anzu-
nehmen, alle Gelder für der Societaet Rechnung
und Gefahr sowohl einzucassiren als nach Temes-
war hin widerumben zur daselbstigen Cassam zu
verabfolgen, die ordentliche Bücher und Scrittu-
ren der Societaet zu halten, die Rechnungen ultimo
Octobris jedwedern Jahres zu schlüssen, auch die
Billanz und den Dividenten einzurichten haben
sollen. Als wofür ihnen Herren Gebrüder Palm
weiter keine Provision gegeben wird, jedoch was
die à parte die Societaet wirklich angehende Spe-
sen seyn, die solche besonders der Societaet anzu-
rechnen befugt seyn sollen, also daß zu Temeswar
hinführo nichts als die Obsorge des Einkaufs,
wie solcher mit der besten Oeconomie geschehen
könne, annebst wegen der Spedition nach denen-
jenigen Orten, wohin die Herrn Gebrüder Palm
die Waaren verlangen, und dann auf die richtige
Rechnung über die baaren Gelder sowohl als
erkaufte und wiederum abgesandte Materialien zu
attendiren seyn wird.

2. In denen considerablen Unternehmungen, so
in Essitirung der Societaets-Feylschaften vorkom-
men möchten, werden die Herrn Gebrüder Palm
mit denen zu Wienn anwesenden Mitgliedern com-
municative gehen. Hingegen hat die löbliche Socie-
taet dergestalten das Vertrauen in dieselbe, daß sie
wegen des Verschleusses ihrer Effecten in auswärtigen
Ländern und Stabilirung der Correspondenz
mit denen auswärtigen Negotianten, in welche sie
sich zu vertrauen vor gut befinden werden, der voll-
kommenen Gewalt und alle Vollmacht denenselbi-
gen überlasset und selbige wegen ihres Thun und
Lassens hiebey ausser allem Obligo haltet.

3. Damit aber auch zu Temeswar der Ein-
kauf des Materialis dessen Versendung und dar-
über zu führende Rechnungen mit mehrerer
Facilitaet geschehen könne, so hat die Societaet
resolviret, ausser dem Contralor Cammermayer
(jedoch unter desselben, überhaupt aber unter des

Herrn Feldmarschall-Lieutenant Grafen v. Wallis Obsicht) noch einen Buchhalter oder Material-Rechnungsführer zu halten und zu salariren, welcher auch überdem zu denen nöthigen Verschickungen im Bannat in der Societaets Angelegenheiten kann employret werden. Und seyend diesem, und zwar jeglichem derenselben, für ihren anwendenden Fleiß des Jahrs hindurch 500 fl. zusammen aber beyden 1000 fl. ausgeworfen und bewilliget worden, mehrgemelten Herrn Feldmarschall-Lieutenant Grafen v. Wallis aber, vor dessen Bemühung und Sorge (als welche die löbliche Societaet vor eine lautere Freundschaft erkennt) keiner Verantwortung oder Verrechenschaft zu unterwerfen, als erkläret sich hierdurch die sämtliche löbliche Societaet und will denselben wegen dessen bishero extradirten Capital-Quittungen allerdings sichergestellt und schadlos gehalten haben, also zwar daß er so wenig vor Schaden und Unkosten schlechterdings vor sein *particolari* responsabel, dabey aber alle Societaets-Mitglieder vor eines und eines vor alle für soviel ihr Einlags-Capital haftend seyn, umsoviel mehrers als sie zu seiner Obsicht vollkommenes Vertrauen und anbey genugsame Versicherung haben, daß alles dasjenige so er verordnen wird, nach seiner Intention zum besten der Societaet gereichen werde. Eine gleiche Verständnis hat es auch mit dem allhier zu Wienn denen Herrn Gebrüder Palm aufgetragenen Directorio in puncto des suchenden Verschleisses und auswärtig zu habenden Credits auch aller andern derselben Operationen, wie auch mit denen andern Societaet-Mitgliedern so in *communione* zu den Societaets-Angelegenheiten sich employren, von welchen insgesamt, im Fall (da Gott vor seye) Schaden, Unglückh, unverhoffte Unkosten etwa entstehen sollten, jeglicher nichts anders oder mehrers wie ein jedwedens anderes Mitglied der aequalen Proportion gemäß und pro rata seiner Einlags-Summa zu tragen haben solle.

4. Ob nun zwar diese löbliche Societaet das Haupt-Fundament ihres Negotii auf den Einkauf des Waxes und dessen Verschleiß gerichtet hat, so considerirt sie doch billich, daß sie nicht alle Jahr auf die Quantitaet Wax Rechnung machen könne, so ihr nunmehr stärker gewordenes Capital requiriret, weilens diese Genuß nicht alle Jahr gleich gerathen thut, sie dann auf das im Banat erzeugt werdende Kupfer als eine beständig, unverderblich, in allen Gelegenheiten beyzuladende Waare zu gedenken nöthig erachtet hat, umb durch dieses Negotium die Sicherheit zu haben, beständig das in Cassa habende Capital circuliren und lebendig zu machen, derohalben dann mit Approbation

einer hochlöblichen kaiserlichen Hof-Cammer dergestalten mit der Administration zu Temeswar accordiret, daß die Societaet nach bestmöglichsten Fleiß das Kupfer gegen 44 fl. jeden Center Wiener Gewichts zu Panczowa gelegter auszuführen suchen und auf jegliche 1000 Centner, welche sie zu verschleußen und zu verkaufen übernimmt, 20.000 fl. der Administration anticipiren wolle.

5. Es hat auch eine löbliche Societaet nach reiflicher Überlegung deren ihre diesfalls gethanen Propositionen, wie nemlich eine löbliche kayserliche Administration zu mehrerer Facilitirung ein und anderer Manufactur die darzu nöthige Gehäuse ex aerario machen zu lassen, und auch sonsten der Societaet sowohl in dergleichen als andern nützlichen Unternehmungen allen möglichen Vorschuß thun wolle, vor gut befunden die Abba und Kotzen-Fabrique zu introduciren und solche allgemählig alldar einzurichten, umb die im Land und in der Nachbarschaft erzeugt werdende Wolle zu Nutzen der Unterthanen zu vermanufacturiren, die große Extraction von Geld, so vor besagte Abba bis dato in [die] Türckhey gegangen, dadurch zu steuern und das Utile, so die Türckhen davon bis dato genossen, an sich zu ziehen.

6. Zugleichen und auch umb das Negotium mit dem Hausen-Roggen weiter empor zu bringen sollte wohl ein sicherer Contract wegen käufflicher Überlassung alles des erzeugt werdenden Hausen-Roggens mit denen Arrendatoren zu schließen zu suchen seyn, weilens bemeltes Capo im verwichenen Jahr nicht allein mit gutem Nutzen essitiret worden, sondern man auch nach denen nunmehr bekannten Umständen sich auch dessen weitershin versichern kann.

7. Das Honig- und Schmalz-Negotium solle forthin mit besten Fleiß continuiret und dasjenige, was darinnen zu verbessern seyend wird, auch wie man den Verkauf zum besten Nutzen der Societaet fernerhin werde thun können, gesucht werden.

8. Und gleich wie man auch in Italien einen nützlichen Verkauf des Tabaks sich versprechen kann, auch darzu bereits einige Correspondenz eingerichtet hat, als will die Societaet den Einkauf dessen auch mit bester Menage zu continuiren sich angelegen seyn lassen.

9. Obschon übrigens und derjenige Articul des alten Contracts samt andern in seinen Vigore verbleibt, daß nemlich ein jeglicher Interessent zu Ende eines jeglichen Jahrs sein eingelegtes Capital heraus zu ziehen Vollmacht haben soll, so hat dennoch eine löbliche Societaet was diesen Punct angehet beschlossen, daß ein solcher nicht allein dem 10-ten Theil des in abgeloffenen Jahr seinem

Capitali zutheil kommenden Dividentens zu Nutzen der übrigen Societaet zurücklassen, sondern auch an denen Immobilien, der Societaet gehörigen Effecten und Requisiten, auch auf aus solchen fallenden Nutzen gar keine Praetension haben solle, welches umbso viel billiger ist, als alle dergleichen Requisiten und viele von der Societaet ausgelegte Unkosten nicht auf das Utile eines sondern mehrerer Jahren gerichtet seyn.

10. Wegen eines Ochsen-Negotii hat die löbliche Societaet unter sich deliberiret und beschlossen, daß man ein solches keinerdings verwerfen sondern sich bewerben und trachten solle also sichere Bestellung zu bekommen, daß von der Societaet das Horn-Vieh im Bannat selbsten oder aber unweith dessen, nemlich zu Segedin, Pest oder höchstens bis Waizen gelieferter Zug vor Zug mit Nutzen an [den] Mann gebracht werden könnte, und wird nun der nächst erfolgende Verkauf der 187 Stückh wallachischer Ochsen die Probe geben, mit was Vortheil diese gegen der Societaet in [die] Türckhey verschließenen Waaren als Honig und Schmalz erhandelt worden, mithin ob künftig in der Türckhischen Wallachey und Moldau noch mehrere derley Gegenhandlungen zu tentiren wären, daß also die löbliche Societaet vor dieses

1725. Jahr und fernerhin bis auf weitere Verfügung ihr Capital in hinnach specificirten generibus zu verkehren gedenket, nemlich:

1. In gelben Wax. 2. Weißen Wax, soviel der Verschleiß und die Umstände des Jahres, wie das Wax gerathen, mit sich bringen werden. 3. Dann kayserliches Kupfer, insoweith die Societaet solches zu verschleiffen Gelegenheit findet.

4. Mit gesaltzenen Hausen und dessen Roggen. 5. Honig. 6. Schmalz. 7. Tabak. 8. In Abba- und Kotzen-Fabricirung, mit welcher jedoch dieses Jahr nur die Probe zu thun, ob solche à Conto torniret.

9. Mit Horn-Vieh, als walachischen und bannatischen Ochsen. 10. Weilen dann auch die löbliche kayserliche Administration zu Temeswar nomine Aerarii Antheil an dieser Societaet genommen und sich auf das Fundament sowohl des ersteren de dato 11. Novembris 1723 errichtet hindurch aber erläuterten und bekräftigten Contracts mit einer Summa von 9000 Gulden interessiert, auch theils noch einige neue Interessenten beygetreten, theils alte auch ihr Capital vermehret haben, als folget hierauf die Specification derer Interessenten samt der designirten Summa, wieviel ein jeglicher pro anno 1725 an Capital erlegt hat, als:

Urkund dessen allen seind hievon zwey

Interessentes Capitalis	altes Capital	Interesse bis ultimo Dbris 1724	neue Zulag	nimmt bar hinaus ex cassa	Summa des pro anno 1725
	fl.	fl.	fl.	fl.	fl.
Des Herrn Generalen Feldmarschallen Graf von Mercy Excellenz	6000	960	40		7000
Herr Feldmarschall-Lieutenant Graf von Wallis	3000	480	20		3500
Herr General-Wachtmeister Baron v. Schmettau	6000	960	40		7000
Herr Ober-Kriegs- Commissari von Haan	3000	480	20		3500
Herr Ober-Cameral-Inspector Baron v. Rebentisch	3000	480	20		3500
Herr Ober-Einnehmer de Jean	3000	480		480	3000
Herr Jovan Bibitsch	3000	480		480	3000
Herr General Baron v. Neipperg	3000	420		420	3000
Herr Obrist Graf von Mollart	3000	420	80		3500
Herr Obrist Graf von Bourg	3000	420		420	3000
Herr Edlspacher zu Arrath	3000	420		420	3000
Herr Capitain Lyla zu Crajova	6000	840		3840	3000
Herr Hofkammer-Rath von Harrucker	3000	397 30 kr.	602 30 kr.		4000
Herr Hofkriegs-Rath von Prockhausen	3000	375	1200	75	4500
Herr Hofkammer-Rath von Salvay	3000	330		330	3000
Herr Ingenieur Oberst von Doxat	3000	330		330	3000
Herr General Graf Jörger	3000	255	245		3500
Frantz und Paul Domenanin	3000	375		3375	-
Frau Consilin, Wittib	3000	360		3360	-
Eine löbliche Administration zu Temeswar nomine Aerarii			9000		9000

Interessentes Capitalis	altes Capital	Interesse bis ultimo Dbris 1724	neue Zulag	nimmt bar hinaus ex cassa	Summa des pro anno 1725
Sr. Exzellenz Frau Gräfin von Fuxin			3000		
Herren Gebrüder Palm			3000		
Frau Baronin v. Rebentisch			3000		
SUMMA	66.000	9.262 30 kr.	20.347 30 kr.	13.110	82.500
An Garten, Häusern und andern Immobilien et Requisites welche die alte Societaet beygeschafft, als ein baares Capital consideriret und sich künftig allein zu Nutzen bringet					3.500
SUMMA					86.000

gleichlautende Exemplaria von allen Interessenten mit Handschrift und Petschaft gefertigt worden, wovon eines in Händen titulirten Herrn Grafen von Wallis in Temeswar, das andere aber bey denen Herrn Gebrüder Palm allhier verbleiben und einem jeden Interessenten eine Copia, als denen allhier zu Wien unter besagter Herr Gebrüder Palm Fertigung und denen im Bannat unter Herr Cammermayer Signatur, jedoch gegen Zurückgebung deren schon von titulirten Herrn Grafen v. Wallis ihres Einlags-Capitals wegen signirt habenden Recognitionen (gestalten statt solcher besagte gefertigte Copien ihnen zur Legitimation, daß jedens Einlags-Capital von soviel als hier stehet und nicht mehr noch weniger seyn, dienen kann und wird) ertheilet werden solle, alles getreulich, ohne Gefährde.

Wienn, den 8-ten Martii 1725.

- L. S. Le Comte de Mercy für 7000 Gulden
- L. S. Gf. V. Wallis mit 3500 Gulden
- L. S. Baron de Schmettau für 7000 Gulden
- L. S. Frantz Graf Jörger mit 3500 Gulden
- L. S. Neipperg mit 3500 Gulden rheinisch
- L. S. Leopold Graf von Mollarth mit 3500 Gulden
- L. S. Johann Georg von Harruckher mit 4000 Gulden
- L. S. H. v. Rebentisch mit 3500 Gulden
- L. S. M. B. von Haan mit 3500 Gulden
- L. S. S. B. Conr. de Salvay p. fiorini 3000
- L. S. Charlotte verwittibte Gräfin von Fuchs, gebohren Gräfin von Mollarth mit 3000 Gulden
- L. S. M. v. Brockhausen mit 4500 Gulden
- L. S. Gebrüder Palm für 3000 Gulden rheinisch
- L. S. Maria Freyin v. Rebentisch gebohrene Freyin von Kallaneckh mit 3000 Gulden
- L. S. Le Comte de Mercy und Herr Freyherr v. Rebentisch nomine Aerarii mit 9000 Gulden rheinisch
- L. S. Graf von Bourg mit 3000 Gulden
- L. S. v. Doxat mit 3000 Gulden

L. S. Johann Ant. de Jean mit 3000 Gulden rheinisch

L. S. Sigismund Edlspacher mit 3000 Gulden

L. S. Lyla Capitaine mit 3000 Gulden L. S. Jovan Bibitsch mit 3000 Gulden

Traducere

După ce în anul ce a trecut, 1724, Societatea de comerț constituită în Banatul Timișoarei a înregistrat un început bun al comerțului ei, iar toate registrele și socotelile au fost încheiate și s-a făcut bilanțul la finele anului tocmai încheiat spre satisfacția tuturor acționarilor de la acea vreme, cum, după toate aparențele, afacerile acestei Societăți vor deveni în viitor mai ample, este necesară – atât pentru siguranța și mulțumirea fiecărui acționar în parte, cât și, în general, pentru câștiguri și o rânduială mai bună – reînnoirea contractului Societății încheiat la data de 23 august 1723 și revizuit la 11 noiembrie a aceluiași an, pentru ca, potrivit cu împrejurările care s-au manifestat până acum, să se reglementeze totul cu membrii noi care i s-au alăturat, așa că prin cele de față toți acționarii care au subscris au hotărât după o matură chibzuință pentru sine, moștenitorii și succesorii, împuterniciții și cesionarii lor ca temeiul fundamental al acestui comerț să-l constituie pe mai departe contractul de societate ratificat la Timișoara în data de 11 noiembrie 1723 și anexat prezentei, dar ca prevederile care urmează – mai ales cele ale căror referiri par să fie contrare contractului vechi – să fie socotite în vigoare și să fie avute în vedere în mod preferențial, și anume:

1. În ceea ce privește conducerea Societății, în fruntea ei rămâne în continuare, la Timișoara, domnul general feldmareșal-locotenent conte von Wallis, așa cum s-a stabilit prin vechiul contract. Dar, deoarece amintitul domn general conte von Wallis a solicitat personal ca Societatea să-l degrezeze pe cât posibil de corespondența care îl

copleșește și cum Societatea nu se poate lipsi de binevenita sa abilitate dar nici nu cutează să-l împovăreze, mult-amintita Societate a decis să angajeze aici, la Viena, o firmă reputată și acreditată, anume cea a fraților Palm, care participă ca acționar cu un capital de 3000 de florini, dându-i împuternicirea ca, în schimbul unui venit anual de 1500 de florini pentru sine și pentru salarizarea unui contabil, să se ocupe de toată corespondența externă legată de vânzarea mărfurilor Societății, să încaseze banii în contul și pe seama Societății și să-i trimită apoi casieriei de la Timișoara, să țină în ordine registrele și documentele Societății, să încheie socotelile în ultima zi a lunii octombrie din fiecare an și să elaboreze bilanțul și situația dividendelor. Pentru aceasta frații Palm nu vor primi comision, dar vor avea dreptul să-și treacă la socoteală din contul Societății cheltuielile aparte care privesc Societatea în mod efectiv, astfel că, de acum înainte, aceasta să nu mai aibă în grijă decât cumpărarea mărfurilor, anume modul în care aceasta se poate realiza cu cea mai bună economie. Pe lângă asta, Societatea va trebui să se ocupe de expedierea mărfurilor în locurile solicitate de frații Palm și să se îngrijească de evidența corectă a banilor-ghiață atât pentru mărfurile cumpărate cât și pentru cele expediate.

2. În tranzacțiile importante privind exporturile din stocul de mărfuri al Societății, frații Palm vor ține legătura cu membrii aflați la Viena, în schimb onorata Societate va avea în așa fel încredere în ei, încât să le încredințeze autoritatea cea mai deplină și întreaga plenipotență de a purta corespondența cu comercianții străini în legătură cu mărfurile pe care cred și socotesc oportun să la vândă în țări străine, socotindu-i scutiți de orice obligație în legătură cu modul lor de acțiune.

3. Dar, pentru ca și la Timișoara cumpărarea mărfurilor, expedierea acestora și socotelile în această privință să se desfășoare mai lesnicios, Societatea a decis ca, în afară de controlorul Kammermayer (dar sub supravegherea acestuia și îndeosebi sub cea a domnului feldmareșal-locotenent conte von Wallis), să mai fie angajat cu salariu un contabil sau contabil-girant pentru mărfuri, care va putea fi folosit pe lângă asta să rezolve în Banat diferite probleme ale Societății. Acestea, anume fiecăruia dintre ei, li se stabilește și aprobă pentru activitatea lor suma de 500 de florini pe an, cu totul 1000 de florini pentru amândoi. Ținând însă seama de strădaniile și de grija manifestate de mult-amintitul domn feldmareșal-locotenent conte von Wallis (recunoscute de onorata Societate cu cea mai mare grațitudine), pentru a nu-l expune vreunei răspunderi sau justificări, întreaga onorata Societate

declară prin prezenta că îl socotește în orice chip ferit și scutit de orice răspundere în legătură cu chitanțele principale eliberate până acum, astfel că personal nu trebuie să dea seama în niciun fel de pierderi și cheltuieli, ci toți membrii Societății – unul pentru toți și toți pentru unul – vor răspunde de acum înainte în funcție de capitalul investit, iar aceasta cu atât mai mult cu cât sunt pe deplin convinși și au garanții suficiente cu privire la grija pe care o manifestă [domnul conte von Wallis], în sensul că tot ceea ce va dispune este doar cu intenția de a asigura binele Societății. Aceeași încredere este manifestată și față de conducerea încredințată aici, la Viena, fraților Palm, în legătură cu găsierea unor oportunități de vânzare și a creditului necesar în străinătate, precum și referitor la toate celelalte operațiuni efectuate, la fel și față de ceilalți membri ai Societății care sunt folosiți laolaltă în rezolvarea unor probleme ale Societății, aceasta pentru cazul în care (ferească Dumnezeu) s-ar produce cumva pierderi, nenorociri sau cheltuieli neprevăzute, urmând ca fiecare să răspundă, la fel ca oricare alt membru, în mod proporțional și în funcție de suma de bani pe care a investit-o.

4. Chiar dacă această onorabilă Societate și-a orientat comerțul în principal spre cumpărarea și vânzarea de ceară, ea socotește cu toate acestea că există posibilitatea să nu-și poată procura în fiecare an cantitatea de ceară dorită de care ar putea beneficia datorită capitalului ei care a crescut, aceasta fiindcă producția de ceară nu este aceeași în fiecare an. De aceea, Societatea a socotit necesar să aibă în vedere în toate împrejurările o marfă constantă și neperisabilă – arama care se produce în Banat, pentru a avea prin comercializarea acesteia garanția că întreg capitalul aflat în casierie circulă și este activ. De aceea, cu aprobarea preanonatei Camere Aulice imperiale s-a convenit în așa fel cu Administrația [Banatului] de la Timișoara, ca Societatea să se străduiască să exporte pe la Panciova aramă la prețul de 44 de florini pentru un centenar vienez, urmând a-i plăti anticipat Administrației [Banatului] câte 20.000 de florini pentru fiecare o mie de centenari pe care îi preia în vederea exportului și vânzării.

5. De asemenea, după o matură chibzuință onorata Societate a socotit drept binevenite propunerile care i-au fost făcute, anume văzând că onorata Administrație [a Banatului] dorește să stimuleze cât mai mult diferite manufacturi în Banat și a pus să fie construite pe cheltuiala Fiscului clădirile necesare oferindu-i Societății tot sprijinul cu putință în această privință dar și pentru alte acțiuni folositoare, această Societate a decis să înființeze aici o fabrică de aba și pături, pe care să o extindă treptat, pentru

a prelucra manufacturier spre folosul supușilor lâna produsă în țară și în vecinătate și a împiedica astfel scurgerea însemnată de bani produsă până acum spre Turcia pentru a fi procurată abaua amintită, îndreptând pe această cale spre sine câștigurile de care s-au bucurat până acum turcii.

6. De asemenea, pentru a spori comerțul cu icre de nisetru, va trebui încheiat un contract ferm cu arendașii [pescuitului de nisetru] în legătură cu cumpărarea întregii cantități de icre de nisetru, deoarece produsul amintit nu numai că a fost exportat cu câștig bun în cursul anului trecut, ci, în împrejurările cunoscute din prezent, oferă garanții pe mai departe.

7. Comerțul cu miere și untură trebuie să fie continuat cu deosebită stăruință, fiind corectat ceea ce este necesar și văzut cum poate fi îmbunătățită pe mai departe vânzarea cu un câștig sporit pentru Societate.

8. Deoarece este anticipată o vânzare profitabilă de tutun în Italia, în acest sens fiind deja inițiată corespondența, Societatea va trebui să se îngrijească de cumpărarea unei cantități mari din acest produs.

9. Chiar dacă rămâne în vigoare prevederea din vechiul contract, potrivit căreia la sfârșitul fiecărui an oricare acționar are deplina libertate să-și retragă capitalul investit, totuși onorata Societate a decis cu privire la această prevedere, ca respectivul acționar să fie obligat nu numai să lase în beneficiul Societății a zecea parte din dividendul care îi revine pe anul scurs în urma capitalului său, ci să nu aibă nici o pretenție asupra imobilelor, a efectelor și rechizitelor aparținându-i Societății și nici asupra câștigului obținut de pe urma acestora. Aceasta se justifică cu atât mai mult cu cât toate rechizitele de acest fel și numeroasele cheltuieli făcute de Societate nu sunt utile doar un singur an ci mai mulți.

primi comenzi ferme de vânzare cu câștig a vitelor cornute, convoi după convoi, chiar în Banat sau nu departe de acesta, la Szeged, Pesta sau cel mult la Vác. Vânzarea care urmează a 187 de boi din Țara Românească va arăta dacă profitul făcut de Societate în această acțiune este mai mare în comparație cu cel de pe urma mărfurilor vândute în Turcia, precum mierea și untura, asta pentru a ști dacă vor mai fi întreprinse astfel de afaceri comerciale în Țara Românească turcească⁴⁰ și Moldova. Onorata Societate intenționează prin urmare ca în acest an 1725 și mai departe, până la dispoziții ulterioare, să pună în circulație capitalul său prin următoarele categorii de mărfuri:

1. Ceară galbenă
2. Ceară albă, în măsura în care o permite achiziționarea ei și producția de ceară din anul respectiv
3. Aramă imperială, în măsura în care Societatea va găsi oportunități de vânzare
4. Nisetru sărat și icre de nisetru
5. Miere
6. Untură
7. Tutun
8. Fabricarea de aba și pături, cu care se va face în acest an doar o încercare, pentru a vedea dacă aceasta este rentabilă
9. Cu vite cornute, anume boi din Țara Românească și din Banat
10. Deoarece la această Societate a devenit părtaşă în numele Fiscului și onorata Administrație imperială a Banatului și, potrivit cu contractul din data de 11 noiembrie 1723, explicat și confirmat prin contractul de față, acesta a devenit acționar cu suma de 9000 de florini, iar între timp s-au mai alăturat câțiva acționari noi, iar o parte dintre cei vechi și-au mărit capitalul, urmează specificarea acționarilor cu suma de bani subscrisă, anume cât capital a depus fiecare în anul 1725, anume:

acționar	capital vechi	dobândă la 31 dec. 1724	investiție nouă	extragere din casierie	suma capitalului pe 1725
	fl.	fl.	fl.	fl.	fl.
Excelența Sa domnul general-feldmareșal conte Mercy	6000	960	40		7000
Domnul feldmareșal-locotenent conte von Wallis	3000	480	20		3500
Domnul general-maior baron von Schmettau	6000	960	40		7000
Domnul comisar militar suprem von Haan	3000	480	20		3500
Domnul inspector cameral suprem baron von Rebentisch	3000	480	20		3500
Domnul perceptor suprem de Jean	3000	480		480	3000

10. În ceea ce privește comerțul cu boi, membrii onoratei Societăți au deliberat între ei și au hotărât ca acesta să nu fie nicidecum abandonat, ci să fie luate măsuri și întreprinse demersuri pentru a se

⁴⁰ Potrivit Tratatului de pace de la Passarowitz (1718), partea apuseană a Țării Românești (Oltenia) a fost anexată de Imperiul habsburgic și transformată în provincie imperială. Restul Țării Românești (Muntenia) a rămas sub suzeranitate otomană.

acționar	capital vechi	dobândă la 31 dec. 1724	investiție nouă	extragere din casierie	suma capitalu- lui pe 1725
Domnul Jovan Bibitsch	3000	480		480	3000
Domnul general baron von Neipperg	3000	420		420	3000
Domnul colonel conte von Mollart	3000	420	80		3500
Domnul colonel conte von Bourg	3000	420		420	3000
Domnul Edlspacher din Arad	3000	420		420	3000
Domnul căpitan Lyla din Craiova	6000	840		3840	3000
Domnul consilier aulic von Harrucker	3000	397 30 cr.	602 30 cr.		4000
Domnul consilier aulic von Brockhausen	3000	375	1200	75	4500
Domnul consilier aulic von Salvay	3000	330		330	3000
Domnul colonel inginer von Doxat	3000	330		330	3000
Domnul general conte Jörger	3000	255	245		3500
Franz și Paul Domenanin	3000	375		3375	-
Doamna Consilly, văduvă	3000	360		3360	-
Onorata Administrație din Timișoara în numele Fiscului			9000		9000
Exceleța Sa doamna contesă von Fuchs			3000		
Frații Palm			3000		
Doamna baronesă von Rebentisch			3000		
TOTAL	66.000	9.262 30 cr.	20.347 30 cr.	13.110	82.500
Grădini, casa și alte imobile procurate de vechea Societate și socotite drept capital care va fi valorifi- cat în viitor					3.500
TOTAL					86.000

Drept mărturie a tuturor acestora au fost întocmite două exemplare identice, întărite cu semnătura și pecetea tuturor acționarilor, dintre care un exemplar se află la Timișoara, la onoratul domn conte von Wallis, celălalt a rămas aici, la frații Palm. Fiecărui acționar i s-a eliberat o copie, adică celor aflați aici, la Viena, sub semnătura fraților Palm, iar celor din Banat sub cea a domnului Kammermayer, urmând ca onoratul domn conte von Wallis să semneze documente de atestare pentru cei cărora li s-a restituit capitalul investit (pentru ca aceste copii semnate să le servească drept dovadă că fiecare a investit atâta capital cât figurează acolo și nici mai mult, nici mai puțin). Totul s-a întocmit cu bună credință și fără de orice risc.

Viena, la 8 martie 1725.

L. S. Contele de Mercy pentru 7000 de florini
L. S. Contele von Wallis pentru 3500 de florini
L. S. Baronul de Schmettau pentru 7000 de florini
L. S. Franz conte Jörger cu 3500 de florini
L. S. Neipperg cu 3500 de florini rhenani
L. S. Leopold conte von Mollart cu 3500 de florini
L. S. Johann Georg v. Harrucker cu 4000 de florini

L. S. Domnul v. Rebentisch cu 3500 de florini

L. S. M. B. von Haan cu 3500 de florini

L. S. S. B. Conr. de Salvay pro fiorini 3000

L. S. Charlotte contesă văduvă von Fuchs, născută contesă von Mollart cu 3000 de florini

L. S. M. v. Brockhausen cu 4500 de florini

L. S. Frații Palm pentru 3000 de florini rhenani

L. S. Maria baronesă v. Rebentisch, născută baronesă von Kallanek pentru 3000 de florini

L. S. Contele de Mercy și domnul baron von Rebentisch în numele Fiscului cu 9000 de florini rhenani

L. S. Contele von Bourg cu 3000 de florini

L. S. von Doxat cu 3000 de florini L. S. Johann Anton de Jean cu 3000 de florini rhenani

L. S. Sigismund Edlspacher cu 3000 de florini

L. S. Căpitanul Lyla cu 3000 de florini

L. S. Jovan Bibitsch cu 3000 de florini